

Opgesloten in eigen huis

Een onderzoek naar aard en omvang
van verborgen vrouwen in Den Haag

Lisanne Drost

Eliane Smits van
Waesberghe

Vita Los

Opgesloten in eigen huis

*Een onderzoek naar aard en omvang van
verborgen vrouwen in Den Haag*

Lisanne Drost
Eliane Smits van Waesberghe
Vita Los

Met medewerking van Tara Jibodh

Juni 2015

Inhoud

Managementsamenvatting	5
1 Inleiding	11
2 Doel en uitvoering onderzoek	13
2.1 Doel	13
2.2 Opzet en uitvoering onderzoek	13
2.3 Wat verstaan we onder verborgen vrouwen?	15
3 Aard en kenmerken van verborgen vrouwen	17
3.1 Persoonlijke kenmerken	17
3.2 De rol van de vrouw	18
3.3 Factoren die de situatie van verborgenheid in stand houden	22
4 Risicogroepen en risicofactoren	25
4.1 Risicogroepen	25
4.2 Risicofactoren	27
5 Contactmomenten, signalen en hulpbehoeften	29
5.1 Contact momenten met de buitenwereld	29
5.2 Signalen	30
5.3 De hulpbehoeften van de verborgen vrouwen	32
6 Bouwstenen voor plan van aanpak	35
6.1 De bouwstenen	35
7 Omvang en geografische spreiding van verborgen vrouwen in Den Haag	43
7.1 De aanpak van de educated guess	43
7.2 De onderzoeksmethode van de educated guess	44
7.3 Een minimale ondergrens: omvangschattingen van professionals bevroegd op casuïstiek niveau	45
7.4 Een globale schatting van het aantal verborgen vrouwen in heel Den Haag	47
7.5 Schattingen door de experts	47

8	Samenvattende conclusies	49
	Literatuurlijst	55
	Bijlagen	
	1. Overzicht geïnterviewde respondenten op geaggregeerd niveau	57
	2. Overzicht geïnterviewde respondenten in de wijk	59
	3. Signalen 'Verborgene vrouw'	61
	4. Voorbeeld 'Verwijsroute verborgene vrouwen'	63

Managementsamenvatting

Aanleiding, doel en onderzoeksvragen

In opdracht van de gemeente Den Haag, Dienst Onderwijs, Cultuur en Welzijn, Afdeling Participatie heeft het Verwey-Jonker Instituut een onderzoek uitgevoerd naar ‘verborgen vrouwen’. Aanleiding voor dit onderzoek was een motie waarin het college van B&W van de gemeente Den Haag de opdracht kreeg van de gemeenteraad om meer zicht te krijgen op het fenomeen verborgen vrouwen.¹

Verborgten vrouwen zijn vrouwen die door de partner en/of (schoon)familie gedwongen worden om geïsoleerd van anderen te leven. Vaak gaat dit gepaard met psychische intimidatie of zelfs fysiek geweld. Zij worden tegen hun eigen wil thuis opgesloten en mogen geen of slechts zeer beperkt contact hebben met de samenleving. Als er contact is met anderen, gebeurt dit vaak onder begeleiding en controle. Verborgten vrouwen hebben weinig tot geen mogelijkheden om te participeren in de samenleving, zijn niet of nauwelijks zichtbaar voor hulpverlening, en ze weten ook zelf de weg daarheen niet of pas na lange tijd te vinden.

Het doel van dit onderzoek is een beeld te krijgen van de omvang en de aard van verborgen vrouwen in Den Haag. Het onderzoek heeft daarnaast tot doel bouwstenen te formuleren voor een nog te ontwikkelen plan van aanpak om de problematiek verborgen vrouwen in Den Haag tegen te gaan. De volgende onderzoeksvragen staan in het onderzoek centraal:

1. Wat zijn de aard en kenmerken van verborgen vrouwen?
2. Wat zijn mogelijke risicofactoren?
3. Wat zijn mogelijke contactmomenten met verborgen vrouwen, wat zijn de signalen waaraan verborgen vrouwen herkend kunnen worden en welke hulp(verlenings)behoeften hebben verborgen vrouwen?
4. Welke beredeneerde schatting (*educated guess*) is er te geven van het aantal verborgen vrouwen in Den Haag?

---

1 In de motie wordt gesproken over ‘extreem geïsoleerde vrouwen’. In dit onderzoek is ervoor gekozen om de term ‘verborgen vrouwen’ te hanteren zoals ook is gebruikt in het onderzoek naar ‘verborgen vrouwen’ in Amsterdam (Drost et al., 2012).

5. Welke bouwstenen kunnen geformuleerd worden voor een nog te ontwikkelen plan van aanpak voor verborgen vrouwen in Den Haag?

Samenvattende conclusies

1. Wat zijn de aard en kenmerken van verborgen vrouwen?

Aan de hand van onder andere de interviews met diverse professionals en vrijwilligers werkzaam bij vrouwenorganisaties, Centra voor Jeugd en Gezin, welzijnsorganisaties, politie, verloskundigen praktijk, gezondheidscentra, buurthuizen en kraamzorg die mogelijk in aanraking komen met verborgen vrouwen, hebben we de aard en kenmerken van de vrouwen kunnen schetsen. Verborgene vrouwen zijn afkomstig uit verschillende landen, waaronder Somalië, Suriname, Afghanistan, Pakistan, Egypte, India, Irak, Marokko en Turkije. De meeste verborgen vrouwen in Den Haag zijn afkomstig uit Marokko en Turkije. Het betreft vrouwen van alle leeftijden. Ze zijn vaak laagopgeleid en kwetsbaar, omdat ze de Nederlandse taal niet machtig zijn en ze de weg in de Nederlandse samenleving niet kennen. Ze zijn opgegroeid met traditionele opvattingen over de rol van de vrouw, het huwelijk en ouderschap/opvoeding. Die opvattingen houden direct verband met normen en waarden die generatie op generatie binnen gemeenschappen worden doorgegeven.

De man en zijn familie spelen een grote rol in het verborgen houden van de vrouw. Zij gebruiken tradities, religie en schaamte om de onderdanige positie van de vrouw te benadrukken en haar vrijheid en bewegingsruimte in te perken. Het is niet gewenst dat de vrouw zich ontwikkelt en dat zij participeert in de samenleving; zij moet voor de kinderen en het huishouden zorgen. De komst of de aanwezigheid van kinderen maakt het deze vrouwen dus vaak nog lastiger om hun isolement te doorbreken. De vrouwen zijn vaak niet alleen financieel afhankelijk van hun man, maar ze hebben daarnaast veelal ook een afhankelijke verblijfsvergunning. Hun afhankelijkheid zit 'm ook in het feit dat ze een zeer klein sociaal netwerk hebben en de Nederlandse taal vaak niet machtig zijn.

Een verborgen vrouw heeft weinig bewegingsruimte. Haar leven speelt zich vooral binnenshuis af. Zij zit soms letterlijk opgesloten in huis. De man bepaalt, beheerst en controleert haar leven. Zij krijgt niet de mogelijkheid om haar eigen leven in te vullen en eigen keuzes te maken. Een praatje met de buurvrouw, kinderen naar school brengen of boodschappen doen is veelal verboden terrein of gaat onder strikte controle of begeleiding. Door psychische intimidatie of zelfs fysiek geweld worden de vrouwen onder de duim gehouden. Dit leven in verborgenheid is voor deze

vrouwen een aanslag op hun psychische en lichamelijke gesteldheid. Zij kampen veelal met aan stress gerelateerde gezondheidsproblemen. Ook op de kinderen van de verborgen vrouwen heeft een dergelijke thuissituatie een groot effect. Zij zijn veelal getuigen en/of slachtoffer van huiselijk geweld en ze worden grootgebracht in een gezinssituatie die een gezonde ontwikkeling (ook op het sociale vlak) in de weg staat.

Schaamte, eengerelateerd geweld, huiselijk geweld, het soms letterlijk opgesloten zitten en gebrek aan kennis over mogelijke hulpverlening maken het voor de vrouwen moeilijk of zelfs onmogelijk om hun gedwongen isolement te doorbreken.

2. Wat zijn mogelijke risicofactoren?

Om de problematiek verborgen vrouwen tegen te gaan is het van belang te weten welke vrouwen het kwetsbaarst zijn om in een situatie van verborgenheid te belanden en welke risico's deze problematiek kunnen bevorderen. We maken hierbij onderscheid tussen risicogroepen en risicofactoren. Als een vrouw in één of meerdere risicogroepen valt, wil dit niet per se zeggen dat ze kan worden aangemerkt als een verborgen vrouw. Maar de kans is wel aanwezig, zeker als er ook nog meerdere risicofactoren van toepassing zijn.

Risicogroepen:

- vrouwen afkomstig uit een gesloten gemeenschap waarin traditionele denkbeelden heersen over gender(on)gelijkheid en over de rol en de positie van de vrouw. Ook kan eer(cultuur) binnen de gemeenschap een grote rol spelen;
- vrouwen die voor een huwelijk naar Nederland migreren;
- vrouwen zonder verblijfsstatus of die voor een verblijfsvergunning afhankelijk zijn van hun partner;
- vrouwen voor wie een huwelijk gearrangeerd wordt met een man met een psychische of lichamelijke beperking;
- vrouwen die onder druk van de familie trouwen met een partner (huwelijksdwang);
- vrouwen die onder druk van de familie trouwen met een partner met psychiatrische problemen, zoals extreme achterdocht, jaloezie of paranoïde gedrag.

Risicofactoren

- sociale druk en controle door partner en/of (schoon)familie en gemeenschap;
- familie-eer;
- lage opleiding;
- laaggeletterdheid, analfabetisme en/of de Nederlandse taal niet kunnen spreken;
- financiële afhankelijkheid;
- inwoning bij de schoonfamilie.

3. Wat zijn mogelijke contactmomenten met verborgen vrouwen, wat zijn de signalen waaraan verborgen vrouwen herkend kunnen worden en welke hulp(verlenings)behoeften hebben verborgen vrouwen?

Verborgene vrouwen hebben niet of nauwelijks contact met de buitenwereld. Als er contactmomenten zijn, is veelal de man en/of (schoon)familie hierbij aanwezig of worden de contactmomenten overmatig gecontroleerd. De respondenten geven aan dat met name binnen de zorg (huisartsen, consultatiebureau, schoolarts, verloskundigen en kraamzorg) en onderwijs (basisschool, peuterspeelzaal, voorschool) mogelijke momenten zijn om met verborgen vrouwen in contact te komen. Ook de inburgeringscursus wordt genoemd als mogelijkheid. Daarnaast geven enkele respondenten aan: de moskee, de wijkagent, zelforganisaties en de bureaus.

Als er contact is met de verborgen vrouwen, kunnen onderstaande signalen een indicatie zijn van mogelijke verborgenheid:

- *Je ziet de vrouw niet of nauwelijks buiten.*
- *De vrouw komt niet opdagen bij afspraken.*
- *De vrouw is nooit alleen.*
- *De partner of familielid voert (altijd) het woord.*
- *Psychosomatische klachten.*
- *Huiselijk geweld.*
- *De deur blijft dicht en ramen zijn verduisterd.*
- *De vrouw oogt angstig, timide en/of maakt een levenloze indruk.*
- *Buurtkinderen of klasgenootjes mogen nooit komen spelen.*
- *Kinderen komen onverzorgd, angstig en/ of vermijdend over.*
- *De vrouw geeft aan bang te zijn voor haar man of familie.*
- *De vrouw wil geen hulp, uit angst voor meer problemen of geweld.*
- *Gedwongen inwoning bij (schoon)familie.*

Op het moment dat de verborgen vrouw 'in beeld' is, is het van belang om aan te sluiten bij de hulpbehoeften van de vrouw. Het duurt vaak jaren voordat een verborgen vrouw inziet dat zij meer verdient dan een leven in gedwongen isolement en dat deze situatie niet goed is voor haar

en haar kinderen. Pas op het moment dat de verborgen vrouw zélf heeft bedacht dat de situatie niet langer meer zo kan doorgaan, staat zij pas open voor hulp.

In de eerste fase van het zich losmaken van de invloed van de man, de schoonfamilie en de sociaal onderdrukkende normen die binnen een gesloten gemeenschap gelden, is het belangrijk om een luisterend oor te bieden. Dit hoeft niet direct een professional te zijn, dit kan ook (juist) een vrijwilliger zijn die de culturele/etnische afkomst van de vrouw kent en dezelfde taal spreekt. In volgende fasen kan de vrouw kleine stapjes zetten om een eigen leven op te bouwen. Waarbij zij vooral behoefte kan hebben aan praktische ondersteuning, bijvoorbeeld hulp bij de financiën of het invullen van formulieren. Verder is psychologische hulp, van een (school)maatschappelijk werker of psycholoog wenselijk. Daarbij is het van belang dat vrouwen en kinderen die een dergelijke situatie hebben meegemaakt, en nog in het proces van losmaken zitten, goed gemonitord worden door een hulpverlenende instantie met voldoende expertise op dit gebied.

4. Welke beredeneerde schatting (educated guess) is er te geven van het aantal verborgen vrouwen in Den Haag?

Op basis van de schattingen, afkomstig van verschillende onderzoeksmethoden, ontwikkelen we een beredeneerde schatting ('educated guess'). Deze schatting bestaat uit twee onderdelen:

- een minimale ondergrens voor het aantal geschatte verborgen vrouwen in Den Haag op basis van de acht geselecteerde wijken;
- een globale schatting van het aantal verborgen vrouwen in heel Den Haag.

De educated guess voor verborgen vrouwen is onderbouwd met drie verschillende onderzoekslagen:

- interviews met professionals op geaggregeerd niveau in Den Haag die kennis en kunde hebben van verborgen vrouwen, zoals een manager van Veilig Thuis, beleidsadviseur van een welzijnsinstelling (n=11);
- telefonische interviews met professionals uit de acht geselecteerde wijken: Den Haag Zuid-West, Schilderswijk, Transvaal, Stations-Rivierenbuurt, Laakkwartier, Mariahoeve, Nieuw Waldeck en Regentes-Valkenboskwartier (n=35). We hebben gesproken met onder anderen wijkagenten, gezinscoaches, huisartsen, maatschappelijk werkers, (jeugd)verpleegkundigen, verloskundigen, taalcoördinatoren (op wijkniveau), systeemtherapeuten van de GGZ en vrijwilligers van welzijnsinstellingen;

- een expertgroep, bestaande uit drie mensen die een overstijgende visie hebben op de problematiek van verborgen vrouwen. Zij zijn gevraagd te reflecteren op de omvangschatting van verborgen vrouwen, zowel op de minimale omvangschatting in de acht wijken als de totale schatting van verborgen vrouwen in heel Den Haag.

Als we de schattingen van de professionals in de acht wijken bij elkaar optellen, dan komen we in 2014 op een minimale ondergrens van 190 vrouwen. Alle professionals hebben aangegeven dat bij deze casussen een zeker vermoeden bestond dat het om een verborgen vrouw ging op basis van de voorgelegde definitie die we binnen dit onderzoek hanteerden.

In relatie tot de minimale omvang in de acht wijken van 190 verborgen vrouwen, kunnen we stellen dat in heel Den Haag naar schatting tussen de 200 en 250 verborgen vrouwen wonen. Daarmee kunnen we concluderen dat voor heel Den Haag sprake is van een geschatte bandbreedte van 190 tot 250 verborgen vrouwen, waarbij we aantekenen dat 250 verborgen vrouwen geen maximum aanduidt.

Op basis van de educated guess kunnen we vaststellen dat het zwaartepunt van de problematiek van verborgen vrouwen ligt in de acht wijken: Den Haag Zuid-West, Schilderswijk, Transvaal, Stations-Rivierenbuurt, Laakkwartier, Mariahoeve, Nieuw Waldeck en Regentes-Valkenboskwartier.

5. Welke bouwstenen kunnen geformuleerd worden voor een nog te ontwikkelen plan van aanpak voor verborgen vrouwen in Den Haag?

Op basis van de onderzoeksbevindingen, literatuur en vooral de suggesties van de geïnterviewde professionals voor een te ontwikkelen plan van aanpak hebben we de volgende bouwstenen voor een nog te ontwikkelen plan van aanpak voor verborgen vrouwen geformuleerd:

- Agendeer de problematiek van verborgen vrouwen: zorg voor continuïteit en borging.
- Zet sleutelfiguren in: wijkcontactvrouwen 2.0.
- Investeer in bevordering van deskundigheid.
- Ontwikkel een signalenkaart, verwijlsruhe en handreiking.
- Zorg voor betrokkenheid van de gehele gemeenschap, zowel vrouwen als mannen.
- Zorg voor identificatiemogelijkheden en bekendheid in de eigen taal.
- Bied laagdrempelige, maar intensieve begeleiding aan voor verborgen vrouwen.
- Sluit aan bij het bestaande huiselijkgeweldbeleid.

1 *Inleiding*

In opdracht van de gemeente Den Haag, Dienst Onderwijs, Cultuur en Welzijn, Afdeling Participatie heeft het Verwey-Jonker Instituut een onderzoek uitgevoerd naar ‘verborgen vrouwen’. Aanleiding voor dit onderzoek was een motie waarin het college van B&W van de gemeente Den Haag de opdracht kreeg van de gemeenteraad om meer zicht te krijgen op het fenomeen verborgen vrouwen.²

Het onderzoek schetst een beeld van de problematiek en van het aantal verborgen vrouwen. Daarnaast worden er bouwstenen geformuleerd die kunnen worden gebruikt voor een nog te ontwikkelen plan van aanpak om de problematiek verborgen vrouwen in Den Haag tegen te gaan. Het onderzoek is uitgevoerd in de periode februari tot en met juni 2015. Het betreft een kwalitatief onderzoek, bestaande uit onder andere een literatuurstudie, interviews met 46 sleutelfiguren en een expertraadpleging.

Leeswijzer

Om te beginnen worden in hoofdstuk 2 de doelstelling en de uitvoering van het onderzoek uiteengezet. In hoofdstuk 3 beschrijven we het profiel van de verborgen vrouwen en daaropvolgend in hoofdstuk 4 een aantal risicofactoren. In hoofdstuk 5 worden de contactmomenten, signalen en hulpbehoeften van verborgen vrouwen beschreven. Een schatting van het aantal verborgen vrouwen in Den Haag staat beschreven in hoofdstuk 6. In hoofdstuk 7 beschrijven we de bouwstenen voor een nog te ontwikkelen plan van aanpak. We sluiten het rapport af met een samenvattende conclusie.

We danken de vele respondenten voor hun bereidwillige medewerking aan het onderzoek.

---

2 In de motie wordt gesproken over ‘extreem geïsoleerde vrouwen’. In dit onderzoek is ervoor gekozen om de term ‘verborgen vrouwen’ te hanteren zoals ook is gebruikt in het onderzoek naar ‘verborgen vrouwen’ in Amsterdam (Drost et al., 2012).

2 *Doel en uitvoering onderzoek*

In dit hoofdstuk schetsen wij het doel van het onderzoek en de wijze waarop het onderzoek is opgezet en uitgevoerd. Daarnaast geven wij weer wat we onder verborgen vrouwen verstaan.

2.1 *Doel*

Het doel van dit onderzoek is een beeld te krijgen van de aard en de omvang van de problematiek verborgen vrouwen. Het onderzoek heeft daarnaast tot doel bouwstenen te formuleren voor een nog te ontwikkelen plan van aanpak om de problematiek verborgen vrouwen in Den Haag tegen te gaan.

In het licht van de bovenstaande doelstelling zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

1. Wat zijn de aard en kenmerken van verborgen vrouwen?
2. Wat zijn mogelijke risicofactoren?
3. Wat zijn mogelijke contactmomenten met verborgen vrouwen, wat zijn de signalen waaraan verborgen vrouwen herkend kunnen worden en welke hulp(verlenings)behoeften hebben verborgen vrouwen?
4. Welke beredeneerde schatting (*educated guess*) is er te geven van het aantal verborgen vrouwen in Den Haag?
5. Welke bouwstenen kunnen geformuleerd worden voor een nog te ontwikkelen plan van aanpak voor verborgen vrouwen in Den Haag?

2.2 *Opzet en uitvoering onderzoek*

Om de bovengenoemde vragen te beantwoorden hebben wij de volgende onderzoeksactiviteiten ondernomen:

Korte literatuurstudie

We zijn het onderzoek gestart met een korte literatuurstudie naar het fenomeen verborgen vrouwen. We hebben onder andere gebruikgemaakt van reeds eerder uitgevoerde onderzoeken over dit onderwerp en/of

aanpalende onderwerpen. Daarnaast hebben we relevante onderzoeken en beleidsdocumenten bestudeerd. Ook zijn beschikbare documenten over praktijkgerichte interventies op aanpalende onderwerpen (geïsoleerde vrouwen) in Den Haag geraadpleegd. De korte literatuurstudie is als input gebruikt om de definitie verborgen vrouwen aan te scherpen.

Interviews met sleutelfiguren op geaggregeerd niveau

Daarna vonden er vraaggesprekken plaats met elf zogenoemde sleutelfiguren op een geaggregeerd niveau. De sleutelfiguren zijn werkzaam bij uiteenlopende organisaties in Den Haag (zie bijlage 1 voor een overzicht van de respondenten). In deze gesprekken is onder meer ingegaan op de aard en omvang, kenmerken en hulpbehoeften van verborgen vrouwen en op bouwstenen voor een plan van aanpak voor verborgen vrouwen in Den Haag.

Interviews met sleutelfiguren in acht wijken

Het zwaartepunt van het onderzoek bestond uit interviews met sleutelfiguren in de wijk. In overleg met de opdrachtgever hebben we acht verschillende wijken geselecteerd, te weten: Schilderswijk, Den Haag Zuid-West, Transvaal, Stations-Rivierenbuurt, Laakkwartier, Mariahoeve, Nieuw Waldeck en Regentes-Valkenboskwartieren. In deze wijken is sprake van complexe en elkaar versterkende problemen op meerdere terreinen, zoals armoede, werk, taal, onderwijs, wonen, gezondheid, leefbaarheid en veiligheid (Contourennota wijkaanpak 2014-2018). Naar verwachting is er ook sprake van verborgen vrouwen in deze wijken.

In elk van de wijken hebben we professionals en enkele vrijwilligers gesproken die (mogelijk) contact hebben met verborgen vrouwen. We hebben deze (para)professionals allereerst gevraagd of zij een schatting konden geven van het aantal verborgen vrouwen. Daarna hebben we hun gevraagd te reflecteren op de aard en de kenmerken van verborgen vrouwen, vooral op basis van hun eigen kennis en ervaring die zij als professional in de praktijk hebben opgedaan. Tot slot hebben we gevraagd naar suggesties voor bouwstenen voor een plan van aanpak.

Er is verder een groepsinterview georganiseerd met wijkcontactvrouwen die betrokken zijn geweest bij het project 'Vrouwen Doen Mee in de Schilderswijk'. De wijkcontactvrouwen zijn de spil in het project; zij hebben contact met geïsoleerde vrouwen. We hebben hun gevraagd een goed beeld te schetsen van het profiel van verborgen vrouwen, en hun wensen en hulpbehoeften. Daarnaast hebben we de wijkcontactvrouwen gevraagd een schatting te geven van het aantal verborgen vrouwen.

Analyse educated guess

Om een schatting te geven van het aantal verborgen vrouwen in Den Haag hebben we gebruikgemaakt van de methode educated guessing (beredeneerde schatting). Op basis van de schattingen, afkomstig uit verschillende onderzoeksmethoden, hebben we een beredeneerde schatting gemaakt. We hebben allereerst een beredeneerde schatting gemaakt voor de acht onderzochte wijken, die betrokken zijn bij de wijkaanpak nieuwe stijl. Deze schatting fungeert als minimale ondergrens. Met het geschatte aantal verborgen vrouwen in de acht wijken hebben we vervolgens aan de hand van onder andere oordelen van geïnterviewden met een groter werkveld dan de betreffende wijk een aanzet gegeven voor een globale schatting van het aantal verborgen vrouwen in heel Den Haag. De beredeneerde schatting van het aantal verborgen vrouwen in Den Haag is voorgelegd aan drie experts. Op deze manier konden we de schatting aanscherpen, valideren en de betrouwbaarheid ervan vergroten.

2.3 *Wat verstaan we onder verborgen vrouwen?*

Verborgen vrouwen zijn vrouwen die door de partner en/of (schoon) familie gedwongen worden om geïsoleerd van anderen te leven. Vaak gaat dit gepaard met psychische intimidatie of zelfs fysiek geweld. Zij worden tegen hun wil thuis opgesloten en mogen geen of slechts zeer beperkt contact hebben met de samenleving. Als er contact is met anderen, gebeurt dit vaak onder begeleiding en controle. Verborgen vrouwen hebben weinig tot geen mogelijkheden om te participeren in de samenleving, zijn niet of nauwelijks zichtbaar voor de hulpverlening, en ze weten zelf de weg daarheen ook niet of pas na lange tijd te vinden (Drost et al., 2012).

Deze definitie geeft weer dat de onderzoeksgroep verborgen vrouwen gekenmerkt wordt door één centraal element: de vrouwen leven *door (ervaren) dwang* van de partner of (schoon)familie, *tegen haar wil* in isolement. Het gaat zoals gezegd om vrouwen die thuis worden opgesloten en geen of slechts zeer beperkt contact mogen hebben met andere mensen buiten hun directe omgeving. Een gesprek met de buurvrouw of andere moeders op het schoolplein is vaak niet mogelijk. Contact met anderen gebeurt veelal onder begeleiding en controle. De partner gaat bijvoorbeeld mee naar de huisarts en doet daar het woord. Er zijn vrouwen die volledig afgesloten leven van de buitenwereld. Zij mogen niet naar buiten: zelfs niet voor een boodschap of om de kinderen naar school te brengen en te halen. Door psychische intimidatie of zelfs fysiek geweld worden de vrouwen onder de duim gehouden. Er kan in verschillende

variëaties sprake zijn van een afgedwongen, sterk geïsoleerd en gecontroleerd bestaan (Drost et al., 2012).

Vrouwen die 'licht' tot 'middelmatig' in isolement leven, ook wel 'geïsoleerde vrouwen' genoemd, vallen buiten dit onderzoek. Te denken valt aan vrouwen die er bewust voor kiezen om in isolement te leven, zoals vrouwen die geïsoleerd leven van de Nederlandse samenleving door zich enkel binnen de eigen gemeenschap te begeven. Daarnaast zijn er vrouwen die door bepaalde omstandigheden in een (tijdelijk) isolement leven. Zij willen wel participeren, maar kunnen dat niet om veelal praktische redenen, bijvoorbeeld omdat zij geen beschikking hebben over een oppas of omdat ze mantelzorger zijn. Ook situaties van achterlating, vrijwillig isolement, uitbuiting en mensenhandel worden niet meegenomen in dit onderzoek, aangezien deze situaties van verborgenheid elk een eigen problematiek en aanpak hebben.

In de volgende hoofdstukken zullen we nader ingaan op de verborgen vrouwen die binnen de definitie vallen.

3 *Aard en kenmerken van verborgen vrouwen*

Op basis van de informatie uit de gesprekken met de 46 respondenten, aangevuld met bestaande kennis over verborgen vrouwen uit eerder onderzoek in Amsterdam en Rotterdam (Drost et al., 2012; Dona Daria, 2014a; Cluster MO, 2014a), schetsen we in dit hoofdstuk een profiel van de verborgen vrouw in Den Haag. In de interviews met de professionals en enkele vrijwilligers hebben we hun gevraagd te reflecteren op de aard en de kenmerken van verborgen vrouwen, hoofdzakelijk op basis van hun eigen kennis en ervaring. Zoals gezegd komen de meeste bevroegde professionals in aanraking met (voormalig) verborgen vrouwen en konden zij op basis van eigen casuïstiek de aard en de kenmerken duidelijk toelichten. Tot slot beschrijven we een aantal factoren die het voor de vrouwen moeilijk maken om de situatie van gedwongen verborgenheid te doorbreken.

3.1 *Persoonlijke kenmerken*

Etniciteit / nationaliteit

Verborgen vrouwen zijn afkomstig uit verschillende landen. Respondenten hebben ervaring met verborgen vrouwen binnen de Marokkaanse, Turkse, Hindoestaanse, Somalische en Surinaamse gemeenschap, maar ook met vrouwen uit Afghanistan, Pakistan, Egypte, India en Irak. Het merendeel van de respondenten geeft aan dat dit fenomeen vooral voorkomt bij Marokkaanse en Turkse vrouwen: *‘Daar gelden veel onuitgesproken regels. Niet eens zozeer in het kader van cultuur, maar vooral in het kader van tradities’*. Ook andere respondenten zeiden dat cultuur of het land van herkomst niet specifiek een rol speelt, maar eerder de heersende tradities binnen bepaalde families (in de context van het land van herkomst).

In mindere mate worden autochtone vrouwen genoemd die in verborgenheid leven. Meerdere respondenten geven aan dat autochtone vrouwen een kleinere kans hebben om in een gedwongen isolement terecht te komen: *‘Vrouwen die in Nederland opgroeien, zijn gewend om veel vrijheid te hebben en als je daar ineens in beperkt wordt, dan ga je er sneller tegenin. Ook weten zij beter bij welke instanties ze moeten zijn.’*

Leeftijd

Uit de antwoorden van de respondenten komt geen duidelijke leeftijds categorie naar voren: *'Jong en oud, dat maakt niet uit. Er is geen bepaalde leeftijdsgroep waar het meer voorkomt.'* Het gaat zowel om jonge importbruiden tussen de 20 en 30 jaar die door de partner naar Nederland worden gehaald, alsook om eerste en tweede generatie immigrantenvrouwen van 35 jaar en ouder die al langer in Nederland wonen. Waarbij de eerste generatie immigrantenvrouwen inmiddels 55-plusser is.

Opleidingsniveau

De meeste verborgen vrouwen hebben volgens de respondenten een lage opleiding genoten. Veel verborgen vrouwen zijn analfabeet of hebben alleen het basisonderwijs (in het land van herkomst) gevolgd. Zij hebben doorgaans geen vervolgonderwijs of voortgezet onderwijs gevolgd. En als zij wel op de middelbare school hebben gezeten, dan is dat vaak ook beperkt: *'De "doorsnee verborgen vrouw" heeft hooguit een paar jaar middelbare school genoten. Mannen die hun vrouw verborgen willen houden, kiezen natuurlijk al bij voorbaat niet de meest zelfstandige, hoogopgeleide, assertieve vrouwen uit, want die willen ze niet als vrouw.'*

Er is volgens de respondenten onder de verborgen vrouwen een kleine groep hoger opgeleiden. Zo heeft de jongere doelgroep soms een mbo- of hbo-opleiding afgerond. Een vrouw kan in het land van herkomst wel hoog zijn opgeleid, maar in Nederland is het dan nog steeds moeilijk om zich te redden als zij de Nederlandse taal niet spreekt. Als de man de vrouw verbiedt om te participeren in de samenleving, bijvoorbeeld door een taal cursus te volgen, dan is de kans groot dat ook een hoogopgeleide vrouw in een gedwongen isolement terechtkomt. Hoogopgeleide vrouwen zijn dan even verborgen als de vrouwen die lager opgeleid zijn, zo schetst een respondent: *'Ook al is de vrouw hoogopgeleid, de man zegt tegen haar: Ik verdien genoeg geld, dus jij moet thuis blijven en zorgen voor de kinderen.'*

3.2 *De rol van de vrouw*

Invloed van traditie en religie

Traditionele opvattingen over de rol van de vrouw spelen een belangrijke rol in het maatschappelijk isoleren van vrouwen (Drost et al., 2012). Zo komen verborgen vrouwen doorgaans uit gemeenschappen waar traditionele opvattingen heersen over het huwelijk en ouderschap/opvoeding. Zij

worden met traditionele normen en waarden opgevoed, waarin de vrouw ondergeschikt is aan de man. De vrouwen weten vaak niet beter dan dat hun rol als vrouw binnenshuis is en dat zij voor de man, de kinderen en het huishouden dienen te zorgen: *'De traditionele opvattingen vormen vaak een belemmering. De rol van de vrouw is heel anders dan in de westerse wereld. Op basis van deze traditionele opvattingen hebben de mannen binnen het gezin specifieke verwachtingen van vrouwen en over hoe zij zich dienen te gedragen.'* De vrouwen lijken hun lot te accepteren en wisten wat hun te wachten stond (hun man gehoorzamen en een goede vrouw zijn), omdat dat immers generatie op generatie zo geweest is.

Het geloof wordt soms door mannen gebruikt om de ondergeschikte positie van de vrouw te benadrukken of op zo'n manier te interpreteren dat het isolement in de hand werkt: *'De vrouw wordt thuis aan banden gelegd door allerlei eigen interpretaties van de partner in de religie. Ze zeggen bijvoorbeeld dat in de Koran staat dat een vrouw niet naar buiten mag.'* De vrouwen worden als het ware 'geïndoctrineerd' dat zij hun man moeten gehoorzamen. Dat horen zij thuis, maar - als zij naar buiten mogen - ook in de moskee tijdens de Koranles: *'Daar krijgen ze een preek te horen dat zij een goede vrouw moeten zijn en naar hun man moeten luisteren. Dat is het tegenovergestelde van de vrije democratie in Nederland. Als ze onder begeleiding naar buiten mogen, botst dat met wat ze buiten op straat, in het publieke terrein, tegenkomen. Dat zijn belemmeringen die zij hebben aangeleerd.'*

De angst om los te laten waaraan de vrouwen gewend zijn, speelt een belangrijke rol bij het gedwongen isolement. Ook is de angst voor schaamte en roddel binnen de (schoon)familie een reden waarom de situatie van de verborgen vrouw in stand gehouden wordt. In deze gevallen moeten de vrouwen de familie eer hoog houden; zij moeten een goede echtgenote zijn. *'Zij treden niet uit hun isolatie en gaan niet naar een instelling, omdat je dan faalt voor je familie. Ook al woont die in Turkije of Marokko en jij in Nederland.'* De schaamte komt voort uit de opvoeding. Vrouwen worden van jongs af aan geconfronteerd met traditionele rolopvattingen waarin vrouwen niet met buitenstaanders spreken en al helemaal niet over problemen. Een vrouw heeft vaak ook angst voor dreigementen van de familie en anderen binnen de gemeenschap. Als een vrouw geen goede echtgenote voor haar man is, kan zij verstoten worden door de (schoon) familie of door de gemeenschap. Naast een schaamtecultuur om over problemen te praten, hebben vrouwen vaak ook schaamte voor zichzelf: *'Op een gegeven moment zit de vrouw in zo'n vicieuze cirkel van thuis zitten en niks mogen, dat ze ook gaat denken dat ze niks kan.'*

Sociale situatie

Het is volgens de respondenten vooral de echtgenoot of partner die de vrouw verborgen houdt. Maar het komt ook veel voor dat de schoonfamilie hierin een rol speelt. De vrouw leeft dan vaak vooral onder druk van de schoonmoeder. Soms wonen de vrouwen bij hun schoonfamilie in huis; zij hebben dan doorgaans weinig (bewegings)ruimte: *'In het land van herkomst woont de vrouw weliswaar ook vaak bij de schoonfamilie, maar is het er vaak veel ruimer, leven zij meer buiten en komen er meer mensen over de vloer. Hier in Nederland zitten ze in een klein flatje van drie hoog op elkaars lip en is het heel anders.'* Zoals gezegd zijn de mannen veelal afkomstig uit niet-westerse landen en zijn zij opgevoed met traditionele opvattingen over de rol en positie van de vrouw. De man ziet de vrouw als ondergeschikt en daarom dient zij hem te gehoorzamen. Tradities, religie of schaamte worden door de mannen als argumenten gebruikt om de vrijheid van de vrouw in te perken. Het maatschappelijk isoleren van de vrouw is als het ware bepaald door tradities die al lang binnen families of gemeenschappen gelden: *'De schoonmoeder buit haar schoondochter uit, omdat dat generatie op generatie zo gaat. Schoonmoeders hebben vaak dezelfde ervaringen gehad in Turkije. Die denken: dat is mij vroeger aangedaan, dus zal het ook niet anders gaan bij de schoondochter. En als de schoondochter dan een stille, ingetogen vrouw is, houdt zij zich gedeisd om de lieve vrede te bewaken, die berust zich in haar situatie. Zij kan niet terug naar haar broer of vader, omdat zij getrouwd is.'*

Kinderen

De meeste verborgen vrouwen hebben volgens de respondenten kinderen. Onder druk van de (schoon)familie moeten zij een goede echtgenote en moeder zijn. Vaak nemen de vrouwen deze taak heel serieus.

Als er kinderen zijn, wordt het voor de vrouw vaak lastiger om bij de man weg te gaan. Zij durven niet aan de situatie te ontsnappen uit angst dat de kinderen iets overkomt. Zij weten daarnaast ook niet waar zij überhaupt heen zouden moeten gaan. *'De vrouwen durven hun verhaal niet te vertellen aan een professional, omdat ze bang zijn dat er melding van gedaan wordt of dat hun kinderen worden afgepakt.'* Een aantal respondenten geeft aan dat vrouwen ook een schuldgevoel ontwikkelen jegens hun kinderen, omdat zij uiteindelijk weinig voor hen kunnen betekenen. Ze weten immers vaak de weg niet in de Nederlandse samenleving en spreken de Nederlandse taal niet of nauwelijks. Daarbij worden de kinderen grootgebracht in een gezinssituatie die een gezonde ontwikkeling in de weg staat. De kinderen zijn niet zelden getuigen en/of zelf slachtoffer van huiselijk geweld.

Aan de andere kant opent het hebben van kinderen soms ook letterlijk deuren. De verborgen vrouwen met kinderen hebben bijvoorbeeld meer mogelijkheden tot contact met de buitenwereld dan de vrouwen zonder kinderen. Sommige vrouwen mogen hun kinderen incidenteel naar school brengen en ophalen, krijgen ze bezoek van de verloskundige of hebben ze toestemming om naar het consultatiebureau te gaan.

Maatschappelijke inbedding

De verborgen vrouwen zijn vaak op allerlei terreinen afhankelijk van hun man (en kinderen): *'De vrouwen zijn financieel en emotioneel afhankelijk. Afhankelijkheid op zichzelf is echter geen reden om niet te participeren. Het is ook een vorm van dwang en druk. Het is niet de onwil van deze vrouwen, maar ze kunnen gewoonweg niet.'* De respondenten die wij interviewden, gaven aan dat de meeste verborgen vrouwen vaak een afhankelijke verblijfsvergunning hebben. Daarnaast zijn zij vaak financieel afhankelijk van hun man. De vrouwen hebben totaal geen zicht op wat er aan inkomsten in- en uitgaat, en op eventuele schulden van de man. Hun afhankelijkheid zit 'm ook in het feit dat ze een klein sociaal netwerk hebben en de Nederlandse taal vaak niet machtig zijn. Er zijn ook vrouwen die wel Nederlands kunnen spreken of lezen, maar het dan alsnog niet begrijpen of zich niet verder kunnen ontwikkelen in de Nederlandse taal. De beperkte sociale kring waarin zij leven, brengt ook geen verandering in hun persoonlijke ontwikkeling en maatschappelijke participatie.

Het isolement van de vrouw is belemmerend voor haar gehele integratieproces. De partner is vaak bang dat zijn vrouw gaat 'verwesteren'. Met het verborgen houden van de vrouw voorkomt hij dat zijn vrouw te zelfstandig en te mondig wordt: *'Sommige Turkse en Marokkaanse mannen willen specifiek een minder mondige vrouw uit het land van herkomst. Zij vinden tweede of derde generatie vrouwen veel te verwesterd om mee te trouwen.'*

Psychisch welbevinden en gezondheid

De vrouwen leven soms jarenlang in gedwongen isolement. Sommigen komen zelfs nooit buiten. Vaak is er ook sprake van huiselijk geweld. Het gaat dan volgens de respondenten vooral om psychisch geweld; de vrouwen worden vaak gekleineerd. Doordat de vrouwen in verborgenheid leven, worden zij vaak somber en ingetogen. Sommige vrouwen krijgen depressieve klachten en zelfmoordgedachten. Er kan ook sprake zijn van fysiek geweld. Het leven als verborgen vrouw brengt vaak ook lichamelijke klachten met zich mee, zo zeggen de professionals die we spraken. De vrouwen kunnen kampen met gezondheidsproblemen en krijgen stressgerelateerde klachten.

3.3 *Factoren die de situatie van verborgenheid in stand houden*

Een verborgen vrouw heeft weinig bewegingsruimte. Haar leven speelt zich vooral binnenshuis af. Zij krijgt niet de mogelijkheid om haar eigen leven in te vullen en eigen keuzes te maken. De man bepaalt, beheerst en controleert haar leven. Hieronder beschrijven we een aantal factoren die het voor de vrouwen moeilijk maken om deze situatie te doorbreken.

Schaamte

Uit de interviews kwam naar voren dat schaamte de vrouwen ervan weerhoudt om uit hun situatie te ontsnappen. Het is voor de vrouw moeilijk te accepteren dat zij in een dergelijke situatie is beland en mogelijk wil ze ook haar familie niet teleurstellen. De schaamte voor haar situatie maakt het moeilijk om er met iemand over te praten of hulp te zoeken. *'Het huwelijk is erg belangrijk voor deze vrouwen. Het is hun taak om een goede vrouw te zijn, als de relatie dan niet goed gaat dan kunnen zij het gevoel hebben dat zij hebben gefaald. En daar schamen deze vrouwen zich voor.'*

Eergerelateerd geweld

Bij eergerelateerd geweld wordt geestelijk of lichamelijk geweld uitgeoefend om te voorkomen dat de eer van de familie wordt geschonden of om de eer achteraf te herstellen. De dreiging van eergerelateerd geweld (o.a. eerwraak) of verstoting door hun familie, kan de vrouw angstig maken om haar situatie te veranderen door bijvoorbeeld te scheiden. Zij schikt zich daarom naar de situatie. 'In de ogen van de verborgen vrouwen is scheiden een schande, dat kan niet en dat mag niet. De eer van de familie wordt daardoor ernstig aangetast. Met alle gevolgen van dien.'

Huiselijk geweld

Er wordt continu druk uitgeoefend op de vrouw, doordat zij door de partner en (schoon)familie (overmatig) gecontroleerd wordt. De man komt bijvoorbeeld op onverwachte momenten binnen om te controleren of zijn vrouw zich gedeisd houdt en geen contact met anderen heeft gezocht. Als hij niet aanwezig is, belt hij haar, vooral op de schaarse momenten dat zij het huis mag verlaten, bijvoorbeeld als zij de kinderen naar school mag brengen. De man bepaalt hoeveel vrijheid en ruimte (voor ontwikkeling) zijn vrouw krijgt. Als de man niet wil dat de vrouw een inburgeringscursus volgt, gebeurt het ook niet. De vrouwen willen doorgaans wel een opleiding volgen en zich ontwikkelen, maar vaak wordt dat door de man tegengehouden. Als een vrouw wel buitenkomt, dan brengt en haalt de

man haar op of zorgt hij dat er een familielid aanwezig is. De zoon neemt dan bijvoorbeeld de rol van zijn vader over. Er is altijd wel een vorm van controle: *'Als de vrouw naar een huisarts of gynaecoloog wil, dan neemt de man er een uur voor vrij, zodat hij met haar mee kan.'* De schoonfamilie is vaak in de buurt. Als de vrouw niet bij hen inwoont, woont de familie vaak wel in de nabije omgeving.

Naast het overmatig in de gaten houden van de verborgen vrouw, wordt er op een zeer negatieve manier op haar ingesproken en wordt zij gekleinereerd. Een respondent: *'De man tiranniseert de vrouw zodanig dat zij nergens meer naartoe gaat. Hij slaat haar niet, maar vernedert haar en scheldt haar uit.'* De kinderen kunnen ingezet worden door de man. Als de vrouw bij hem weggaat, kan hij dreigen dat hij de kinderen van haar zal afpakken of zal hij al het contact tussen haar en de kinderen verbreken. De vrouwen zijn ook bang om hun kinderen kwijt te raken aan bijvoorbeeld jeugdzorginstanties. En dat maakt dat het gedwongen isolement in stand wordt gehouden. De verborgen vrouwen hebben te maken met huiselijk geweld. In elk geval met psychisch geweld, van fysiek geweld hoeft niet altijd sprake te zijn, maar dreiging hiermee maakt dat vrouwen nog angstiger worden en voor zichzelf geen uitweg zien.

Opsluiting

In de interviews kwam naar voren dat vrouwen soms geen kant op kunnen. Sommige vrouwen hebben geen idee hoe zij überhaupt naar buiten moeten. Zo werden er vrouwen genoemd die geen sleutel van hun eigen huis hebben. Behalve dat zij door intimidatie worden binnengehouden, kunnen zij de deur niet uit, omdat deze op slot gaat: *'Als de man het huis verlaat, doet hij de deur op slot. De vrouw komt de deur niet uit.'* Een professional noemt een voorbeeld van een dergelijke situatie. *'In de eerste jaren mocht zij van haar man helemaal niet met haar kind naar buiten. De invloeden van buiten zouden niet goed zijn voor baby en moeder. Haar man gaat samen met een neef op stap met zijn kind en brengt het naar school.'*

Gebrek aan kennis over mogelijke hulpverlening

Een veelvuldig genoemde reden om de situatie van gedwongen isolement niet te doorbreken, is dat vrouwen niet weten waar zij naartoe kunnen. Ze zijn niet op de hoogte van instanties die hen kunnen helpen. Daarnaast worden instanties als bedreigend ervaren. *'De vrouwen weten niet waar ze naartoe moeten. Daarbij denken de vrouwen dat hun kinderen worden afgepakt zodra zij vertellen over de thuissituatie.'* Het feit dat ze de Nederlandse taal niet spreken, vormt vaak een extra belemmering. Vaak

hebben de vrouwen geen familie in Nederland en/of hebben ze een beperkt sociaal netwerk om op terug te vallen: *'De verwachtingen van verborgen vrouwen zijn heel klein. Ze hebben niet snel het idee dat iemand hen opmerkt of hulp wil of kan bieden. Hun perceptie over de maatschappij is beperkt. Zij voelen zich geen burgers met een bepaalde autonomie, maar als onderdeel of eigendom van hun partner of van de gemeenschap. Ze zijn daarom heel passief, zij hebben niet geleerd om actief te zijn.'*

4 *Risicogroepen en risicofactoren*

Om de problematiek van verborgen vrouwen tegen te gaan, is het van belang te weten welke vrouwen het kwetsbaarst zijn om in een situatie van verborgenheid te belanden en welke risico's deze problematiek kunnen bevorderen. Op basis van de literatuur (waaronder Cluster MO, 2014a; Dona Daria, 2014a) en interviews beschrijven we in dit hoofdstuk risicogroepen en risicofactoren.

Hierbij merken we op dat wanneer een vrouw in één of meerdere risicogroepen valt, zij niet per definitie kan worden aangemerkt als een verborgen vrouw. De kans is echter wel aanwezig. Zeker als er ook nog meerdere risicofactoren van toepassing zijn. De risicofactoren kunnen invloed hebben op de duur van het gedwongen isolement en de ernst van de situatie.

4.1 *Risicogroepen*

- Vrouwen afkomstig uit een gesloten gemeenschap waarin traditionele denkbeelden over gender(on)gelijkheid en over de rol en positie van de vrouw. Ook kan eer(cultuur) binnen de gemeenschap een grote rol spelen.

De voornaamste risicogroep die door de respondenten is genoemd, is die van vrouwen afkomstig uit landen (of een omgeving) waar de patriarchale cultuur nog steeds sterk is en de verhouding tussen man en vrouw ongelijk is. Als vrouwen op een traditionele manier zijn opgevoed, weten zij niet beter dan dat zij als vrouw ondergeschikt zijn en dienstbaar moeten zijn. Zij horen te doen wat anderen van de (schoon)familie van haar verwachten: het huishouden doen en voor man (en kinderen) zorgen. Zeker wanneer de traditionele rolverdeling binnen de familie in Nederland voortgezet wordt en het voor de familie en partner belangrijk is vast te houden aan tradities, zullen vrouwen niet leren om te gaan met 'de buitenwereld' en zal zij zich niet ontwikkelen. Een respondent: *'Ze willen ook niet terug naar hun eigen familie. Toen ze jong waren, zijn ze streng opgevoed. Ze zagen trouwen daarom als oplossing om naar buiten te gaan en vrijheid te krijgen. Maar als de vrouw eenmaal getrouwd is, krijgt ze*

hetzelfde te horen van haar schoonfamilie als van haar eigen familie. Een vrouw hoort zich netjes te gedragen en hoort thuis te zijn.'

- Vrouwen die voor een huwelijk naar Nederland migreren.

Het gaat hier om buitenlandse vrouwen die naar Nederland komen. Ze weten vooraf niets van de man met wie zij zullen trouwen. Vaak is dit door de familie buiten de wil van de vrouw geregeld. Er is dan sprake van een gearrangeerd huwelijk, soms zelfs van huwelijksdwang. Deze vrouwen zijn niet geïntegreerd in de Nederlandse samenleving en onbekend met instanties in Nederland. De man heeft de regie, want die is wel bekend met de Nederlandse samenleving: *'De man laat de vrouw geloven dat het bijzonder is en dat ze blij moet zijn dat ze in Nederland mag wonen. Zij komt er niets tekort. De man heeft een goede opleiding, een goed inkomen en regelt alles voor haar. Hij zegt haar: Ik heb jou uit Turkije of Marokko gehaald en vraag alleen maar van je om binnenshuis te blijven. Hij heeft maar één wens en dat is dat zij hem zal gehoorzamen. En dat hij overal met haar meegaat, zelfs naar de huisarts.'* De man en zijn familie brengen dit als bescherming; zij zorgen voor haar. De vrouw kan op haar man bouwen. De vrouw stelt zich nederig op, want zelf kent ze de weg vaak niet en spreekt ze ook de taal niet.

- Illegale vrouwen zonder verblijfsstatus of die voor een verblijfsvergunning afhankelijk zijn van hun partner.

Vrouwen zonder vaste verblijfsstatus kunnen angstig zijn in de openbaarheid te treden en kunnen daardoor in verborgenheid belanden. Zij durven geen contact met instanties te zoeken door hun angst voor een gedwongen terugkeer naar het land van herkomst. Als er sprake is van een afhankelijke verblijfsvergunning, kunnen vrouwen bang zijn deze te verliezen. Ze zijn bang voor de gevolgen als ze zich assertief opstellen binnen de familie of jegens hun partner. Ze voelen zich genooddaakt om zich in de situatie te schikken. *'Vrouwen denken: als ik wegga, dan heb ik niets. Dus ik blijf het zo doen. Ze hebben de angst dat als zij tegen de situatie in gaan er dingen gaan gebeuren die zij ook niet willen, zoals teruggestuurd worden naar het land van herkomst of huiselijk geweld.'*

- Vrouwen voor wie een huwelijk gearrangeerd wordt met een man met een psychische of lichamelijke beperking.

Er zijn vrouwen die door een familie naar Nederland worden gehaald om met een man met een psychische of lichamelijke beperking te trouwen en voor hem te zorgen. Zij zijn continu binnenshuis met de zorg voor hun partner bezig, soms in aanwezigheid van de schoonfamilie. Vaak wordt het eventuele geld dat zij verdient door deze mantelzorg te verlenen, ingenomen door de (schoon)familie. *'In Nederland is haar paspoort direct in*

beslag genomen en woonde zij met de familie van haar man onder één dak. Via een thuiszorginstelling werd zij betaald voor de zorg die ze haar man gaf, maar dat geld ging rechtstreeks naar de schoonfamilie.'

- Vrouwen die onder druk van de familie trouwen met een partner met psychiatrische problemen, zoals extreme achterdocht, jaloezie of paranoïde gedrag.

Mannen kunnen hun vrouw maatschappelijk isoleren vanuit persoonlijke jaloezie of wantrouwigheid. Er werden door de respondenten voorbeelden genoemd van dominante (en agressieve) mannen die vermoedelijk ook met psychiatrische problemen kampen: *'Het heeft met de instelling van de man te maken. Het is iets wat zich in het hoofd van de man afspeelt.'*

4.2 Risicofactoren

- Sociale druk en controle door partner en/of (schoon)familie en gemeenschap.

Vrouwen uit gezinnen of culturen waar religie een belangrijke basis voor gezinsvorming is, vormen een risicogroep. Wanneer deze vrouwen in een westers land (komen) wonen, worden zij - zowel door de familie als gemeenschap - vaak onder de duim gehouden. De man en/of (schoon) familie wil niet dat de vrouw zich begeeft in het publieke domein. Ze willen de vrouw zo beschermen tegen allerlei verkeerde invloeden van buitenaf. De angst leeft dat als een vrouw buiten komt, zij te verwesterd raakt, zij zichzelf ontwikkelt en dan geen goede vrouw meer is. Bij de man en/of (schoon)familie leeft de angst geen controle meer over de vrouw te hebben: *'Om macht te houden moeten de vrouwen binnen blijven. Als je vrouwen geïsoleerd houdt, dan houd je macht. Maar die ben je kwijt als zij de deur uit gaan. Daar horen ze verhalen, gaan ze meer leren en zien ze hoe het ook kan. Maar er is ook angst dat de vrouw met andere mannen weggaat of dat andere mannen naar haar kijken.'*

- Familie-eer.

In gezinnen of culturen waarin eer een rol speelt, staat de partner van de vrouw en/of de (schoon)familie doorgaans zelf ook onder druk van de directe omgeving. De familie-eer moet immers hoog worden gehouden. Daar komt de vrijheidsbeperking van vrouwen ook deels vandaan: *'Een man heeft meer eer als hij zijn vrouw onder controle heeft. Als hij dat niet heeft, wordt zijn eer en mannelijkheid aangetast.'* Vrouwen maken geen melding van hun situatie, uit angst voor het aantasten van de familie-eer en de kans verstoten te worden.

- Lage opleiding.

Een lage opleiding is kenmerkend voor veel verborgen vrouwen. Een beperkt opleidingsniveau betekent meestal dat het lastiger voor vrouwen is om hun eigen weg te vinden in de maatschappij. Zij beschikken vaak niet over een assertieve houding en voldoende kennis om zelf uit deze situatie te geraken en ze accepteren hun situatie. Een combinatie van een laag opleidingsniveau en de angst voor het onbekende maakt dat vrouwen geen hulp zullen vragen aan buitenstaanders.

- Laaggeletterdheid, analfabetisme en/of de Nederlandse taal niet kunnen spreken.

De taalbarrière is een belangrijke belemmerende factor in het leven van een verborgen vrouw. Als vrouwen de taal niet of nauwelijks machtig zijn, kunnen zij minder assertief zijn in het vinden van hun weg in de samenleving. Zij durven hierdoor geen contact te maken: *‘Tijdens de schaarse momenten dat ze in contact komen met anderen zullen zij zwijgen, omdat ze de taal niet spreken en van hun man snel weer thuis moeten zijn.’*

- Financiële afhankelijkheid.

Een verborgen vrouw is veelal financieel afhankelijk van haar man. Zij heeft zelf geen inkomen of heeft er geen zeggenschap of beschikking over. Hierdoor heeft zij weinig mogelijkheden zich te ontwikkelen of zich wegwijs te maken in de samenleving. De vrouwen hebben geen eigen geld dat ze voor zichzelf kunnen besteden, om leuke dingen te kunnen ondernemen, waardoor zij het risico lopen in een sociaal isolement te raken: *‘Financieel afhankelijk zijn beperkt de status van de vrouw in het gezin. Het maakt vrouwen klein als zij volledig financieel afhankelijk zijn van hun man.’*

- Inwoning bij de schoonfamilie.

De schoonfamilie speelt vaak een rol in het verborgen houden van de vrouw. Wanneer de vrouw bij hen inwoont en weinig zelfredzaam is, is de kans aanwezig dat zij afhankelijk van hen wordt. Het wordt voor een vrouw extra lastig als zij zelf geen kennissen of familie (in de buurt) heeft.

5 *Contactmomenten, signalen en hulpbehoeften*

Een belangrijke sleutel in het toeleiden naar hulp van verborgen vrouwen, zijn de momenten waarop de vrouwen contact hebben met de buitenwereld. In dit hoofdstuk zullen we deze momenten benoemen, vervolgens zullen we ingaan op de signalen die mogelijkwijs kunnen wijzen op verborgen vrouwen. Tot slot zullen we de hulpbehoeften van deze vrouwen uit een zetten.

5.1 *Contact momenten met de buitenwereld*

Verborgen vrouwen hebben niet of nauwelijks contact met de buitenwereld. Als er contactmomenten zijn, is hier veelal de man en/of (schoon) familie bij aanwezig. Momenten waarop er contact met de buitenwereld is, worden vaak door de partner en/of (schoon) familie overmatig gecontroleerd.

Een belangrijk moment waarop verborgen vrouwen contact kunnen hebben met de buitenwereld, is volgens de respondenten een bezoek aan de huisarts. De lichamelijke dan wel psychische gesteldheid van de verborgen vrouwen is door het leven in gedwongen isolement vaak ernstig aangetast. Zij komen voor uiteenlopende, veelal psychosomatische, klachten bij de huisarts.

Verborgen vrouwen met (kleine) kinderen hebben volgens de respondenten iets meer contact met de buitenwereld dan verborgen vrouwen zonder (thuiswonende) kinderen. Kinderen moeten immers naar school, peuterspeelzaal en/of voorschool worden gebracht. De respondenten merken hierbij op dat het brengen en halen ofwel onder begeleiding gaat of met een strikte tijdslijm. En voor sommige vrouwen is het brengen en halen van de kinderen zelfs verboden. Daarnaast zijn er afspraken op het CJG, consultatiebureau of met de schoolarts et cetera. De verloskundigen, de kraamzorg en het consultatiebureau zijn belangrijk momenten voor contact met de verborgen vrouwen die in verwachting of net bevallen zijn. De kraamzorg en het consultatiebureau komen ook bij de vrouwen thuis.

Een ander moment is volgens de respondenten de inburgeringscursus voor nieuwe Nederlanders. Hoewel de regels sinds 1 januari 2013 voor de verplichte inburgeringslessen zijn aangepast, kan de inburgeringscursus voor de verborgen vrouwen een legitieme reden zijn om buiten te komen. Zeker wanneer de cursus een verplicht karakter heeft. Enkele respondenten geven aan dat er mogelijk ook contact met de buitenwereld kan zijn via de moskee. Zo zouden sommige verborgen vrouwen wel naar de Koranles in de moskee mogen. Zelforganisaties zijn ook als mogelijke contactbronnen genoemd om verborgen vrouwen te kunnen bereiken. Hoewel de verborgen vrouwen niet daadwerkelijk bij de zelforganisaties komen - zij mogen hier immers niet naartoe - spelen de zelforganisaties wel een belangrijke rol in het signaleren. Via via proberen de zelforganisaties contact te maken met de verborgen vrouwen. Een voorbeeld hiervan zijn de wijkcontactvrouwen (zie ook hoofdstuk 6).

De wijkagent wordt ook door enkele respondenten genoemd, al wordt hierbij wel opgemerkt dat de situatie dan waarschijnlijk al is geëscaleerd. De burens zouden bijvoorbeeld de politie hebben gebeld bij het horen van huiselijk geweld. Burens kunnen sowieso een belangrijke rol spelen in het contact met de buitenwereld. Het kan immers opvallen dat de buurvrouw nooit buiten komt.

5.2 Signalen

Op basis van literatuurbronnen en de interviews met de respondenten kunnen we een aantal signalen onderscheiden die wijzen op mogelijke verborgenheid. Het gaat vaak om een combinatie van verschillende signalen waarbij verborgen vrouwen, op de weinige momenten waarop zij contact hebben met de buitenwereld, hun problemen goed verbergen. Elk van de hieronder genoemde signalen hoeft op zichzelf niet alarmerend te zijn. Vaak gaat het om een combinatie van een aantal zaken die niet goed voelen bij de professionals. Behalve kennis hebben professionals een schat aan ervaring; het is vaak een ‘onderbuikgevoel’ dat hun vertelt dat er iets niet klopt (Drost et al., 2012).

Signalen die kunnen wijzen op verborgenheid:³

Je ziet de vrouw niet of nauwelijks buiten.

De buitenwereld heeft eigenlijk geen weet van haar bestaan. De vrouw komt niet of nauwelijks buiten en leeft volledig binnenshuis.

---

3 Deze signalen zijn vastgesteld op basis van de interviews met respondenten, de onderzoeken van Drost et al., 2012; Aydin, 2014 en Dona Daria, 2014a.

De vrouw komt niet opdagen.

De vrouw verschijnt niet op afspraken of op momenten waarop je haar wel zou verwachten, bijvoorbeeld op een ouderavond of op het consultatiebureau. De partner geeft bijvoorbeeld aan dat de vrouw niet komt, omdat zij ziek is of de Nederlandse taal niet spreekt.

De vrouw is nooit alleen.

De vrouw is altijd in het bijzijn van haar man of schoonfamilie en gaat nergens alleen naartoe. Dagelijkse bezigheden zoals boodschappen doen, kinderen naar school brengen of een bezoek aan de huisarts voert zij uit in bijzijn van de partner of schoonfamilie.

Partner of familielid voert (altijd) het woord.

Als er vragen worden gesteld aan de vrouw, voert de partner of familielid, zonder overleg met de vrouw, het woord. De vrouw krijgt niet de kans om überhaupt vragen te beantwoorden.

Psychosomatische klachten.

Leven in verborgenheid, veelal in combinatie met huiselijk geweld, betekent dat er een aanslag wordt gedaan op de psychische en lichamelijke gesteldheid van de vrouw. Zij kampt veelal met aan stress gerelateerde gezondheidsproblemen, zoals buikpijn, hoofdpijn, vermoeidheid, hyperventilatie en/of eczeem. Daarnaast hebben verborgen vrouwen relatief vaak last van depressieve klachten.

Huiselijk geweld.

Geestelijke en fysieke mishandeling is veelvoorkomend bij verborgen vrouwen. Er kan zichtbaar letsel aanwezig zijn, zoals blauwe plekken, verwondingen en littekens. Vrouwen worden vaak gekleineerd en tegenover buitenstaanders negatief afgeschilderd.

De deur blijft dicht en ramen verduisterd.

De vrouw wordt letterlijk afgeschermd van de buitenwereld; de deur blijft dicht en de ramen zijn verduisterd. Ook al is de vrouw (alleen) thuis, wordt de deur niet opgedaan en wordt elk contact met anderen vermeden.

De vrouw oogt angstig, timide en/of maakt een levenloze indruk.

De vrouw is teruggetrokken, maakt een timide en/of levenloze indruk en vermijdt elk contact. Zij kijkt liever naar beneden dan omhoog. Je ziet veelal aan de vrouw dat er 'iets' niet klopt.

Buurtkinderen of klasgenootjes mogen nooit komen spelen.

In het algemeen mag er niemand over de vloer komen, ook geen vriendjes van de kinderen. In een enkel geval is het toegestaan dat de vrouw haar eigen (schoon) familie ontvangt.

Kinderen komen onverzorgd, angstig en/ of vermijdend over.

De situatie thuis heeft ook effect op de kinderen. Zij zijn veelal getuigen geweest van huiselijk geweld en worden grootgebracht in een gezinssituatie die een gezonde ontwikkeling (ook op het sociale vlak) in de weg staat.

De vrouw geeft aan bang te zijn voor haar man of familie.

Angst voor verstoting door de eigen familie en eengerelateerd geweld kunnen de vrouwen weerhouden om hulp te zoeken.

Vrouw wil geen hulp, uit angst voor meer problemen of geweld.

De vrouw geeft aan geen hulp te willen, omdat zij bang is dat de situatie hierdoor alleen maar erger zal gaan worden. De man zal elke vorm van hulp afkeuren en dit vervolgens de vrouw 'betaald' zetten door bijvoorbeeld nog meer geweld of beperkingen op te leggen. Eventuele hulp heeft dan een tegenovergesteld effect.

Gedwongen inwoning bij (schoon)familie.

De vrouw woont samen met haar man en eventuele kinderen in bij de schoonouders. Veelal houdt de schoonmoeder strikte controle over de aangetrouwde vrouw van haar zoon. De vrouw heeft te gehoorzamen aan de schoonfamilie.

5.3 De hulpbehoeften van de verborgen vrouwen

Het zich losmaken van de invloed van de man, de schoonfamilie en de sociaal onderdrukkende normen die binnen een gesloten gemeenschap gelden, kost tijd. Het duurt vaak jaren voordat verborgen vrouwen inzien dat zij de manier waarop zij behandeld worden, niet verdienen en dat vooral ook de kinderen recht hebben op een beter leven (Drost et al., 2012). De fase van dit proces van losmaken waarin een verborgen vrouw zich bevindt, is ook van invloed op de hulpbehoeften.

In de eerste fase van losmaken is er behoefte aan een vrij passieve vorm van steun. Je zou kunnen zeggen dat de behoefte van de verborgen vrouwen er dan alleen uit bestaat te merken dat anderen de signalen herkennen en dat ze met iemand anders hun verhaal kunnen delen. Aan daadwerkelijke hulp om iets aan de situatie te doen, is dat moment veelal

nog geen behoefte. Pas op het moment dat de verborgen vrouw zélf heeft bedacht dat de situatie niet langer meer zo kan doorgaan, staat zij pas open voor hulp. Dit proces kan jaren duren (Drost et al., 2012).

Het enkel bieden van een luisterend oor is in deze eerste fase dan ook het belangrijkste. Een persoon waar ze hun verhaal aan kwijt kunnen, die dit verhaal niet veroordeelt en de vrouw het gevoel geeft dat ze er niet alleen voor staat. Dit hoeft niet direct een professional te zijn, maar kan ook (juist) vrijwilliger zijn die de eigen taal spreekt en de culturele afkomst kent. Vervolgens kunnen er kleine stapjes worden gezet in het opbouwen van een eigen leven. Zo weten verborgen vrouwen veelal niet hoe zij zichzelf moeten redden in de buitenwereld. Zij hebben dit nooit geleerd of ze zijn het min of meer verleerd. Samen met de vrouw boodschappen doen kan een eerste stapje zijn om het leven weer op te pakken. Vervolgens kunnen de vrouwenorganisaties in de buurt een belangrijke rol spelen in het, geheel vrijwillig en in een ongedwongen sfeer, verder op weg helpen van deze vrouwen. Bijvoorbeeld door het in contact komen met andere vrouwen, het kunnen deelnemen aan activiteiten zoals een naailes of het leren van de Nederlandse taal.

Het langdurig leven in gedwongen isolement en de veelal geestelijke en lichamelijke mishandeling laten hun sporen achter, bij zowel de vrouw zelf als bij haar kinderen. Psychologische hulp, van een (school)maatschappelijk werker of psycholoog is dan ook wenselijk. Daarbij is het van belang dat vrouwen en kinderen die een dergelijke situatie hebben meegemaakt, en nog in het proces van losmaken zitten, goed gemonitord worden door een hulpverlenende instantie met voldoende expertise op dit gebied.

Het Kenniscentrum Emancipatie van Dona Daria onderscheidt de hulpbehoeften van de verborgen vrouw op korte en lange termijn (zie ook Dona Daria, 2014a).

Op korte termijn staan de volgende hulp behoeften centraal:

- praktische ondersteuning bij hun financiële situatie: van het ordenen van de inkomsten en uitgaven tot eigen beheer en zelfstandig beschikken over geld;
- hulp bij huisvestingsproblemen;
- steun bij het lezen van brieven en invullen van formulieren;⁴
- laagdrempelige en voor de familie acceptabele hulp (luisterend oor), aan huis of in de wijk;
- volgen van activiteiten in de wijk: het leren van de Nederlandse taal, het doen van cursussen en/of vrijwilligerswerk;

---

4 Bijvoorbeeld voor het aanvragen van een onafhankelijke verblijfsvergunning, als de vrouw deze nog niet in bezit heeft.

- steun bij contact met hulpverleners;
- juridische bijstand;

Op lange termijn worden de volgende hulp behoeften onderscheiden:

- vergroten van het zelfvertrouwen en vergroten van het vertrouwen in 'anderen';
- ondersteuning bij de opvoeding van de kinderen: grenzen stellen, communicatie in het gezin, contact met school;
- psychologische hulp voor gezinsleden apart en/of voor het gezin.

6 *Bouwstenen voor plan van aanpak*

In de vorige hoofdstukken hebben we onder andere de hulpbehoeften van de verborgen vrouwen uiteengezet en tevens enkele risico- en beschermende factoren beschreven. Op basis van deze onderzoeksbevindingen, literatuur (waaronder de evaluaties van de pilot in Delfshaven Rotterdam ‘Verborgen vrouwen inzicht’ (Dona Daria, 2014a; Cluster MO, 2014a) en het project ‘Geïsoleerde vrouwen in de Schilderswijk’ (Kaya concept, 2014)) en vooral de suggesties van de professionals voor een te ontwikkelen plan van aanpak, hebben we onderstaande bouwstenen geformuleerd. Deze bouwstenen zijn uiteenlopend van aard, variërend van concrete suggesties tot meer algemene aanbevelingen. In een vervolgfase op dit onderzoek kan de concretisering van deze bouwstenen plaatsvinden, toegespitst op de lokale situatie. Daaruit kan dan een concreet plan van aanpak volgen om de problematiek van verborgen vrouwen in Den Haag tegen te gaan.

6.1 *De bouwstenen*

Agendeer de problematiek van verborgen vrouwen: zorg voor continuïteit en borging.

De gemeente Den Haag heeft in de afgelopen jaren veel geïnvesteerd in initiatieven rond de aanpak van geïsoleerde vrouwen, eerdergerelateerd geweld en huiselijk geweld. Met deze initiatieven bleek het toch lastig te zijn verborgen vrouwen daadwerkelijk te bereiken en te faciliteren via het bestaande hulpverleningscircuit. Daarnaast is het fenomeen verborgen vrouwen in Den Haag nog onvoldoende bekend. Hoewel de omvang van de problematiek binnen Den Haag niet zeer omvangrijk is, is de impact van het leven in gedwongen isolement niet alleen voor de vrouw zelf, maar ook voor haar kinderen groot. Om deze reden is het van belang om de problematiek van verborgen vrouwen te blijven agenderen en bespreekbaar te maken, op gemeentelijk, stadsdeel en wijkniveau.

Initiatieven moeten vaak binnen bepaalde tijd gerealiseerd worden. Volgens de bevraagde professionals staat dit het boeken van duurzame

resultaten op dit onderwerp in de weg. Deze complexe problematiek vereist namelijk een aanpak van de lange adem. Het proces van losmaken van de invloed van de man, de schoonfamilie en de sociaal onderdrukende normen die binnen een gesloten gemeenschap gelden, kan soms jaren duren. Het verdient dan ook de aanbeveling om initiatieven voor het bereiken van verborgen vrouwen gedurende langere tijd te financieren. Daarnaast zijn continuïteit en borging van belang om goede resultaten te kunnen boeken.

Zet sleutelfiguren in.

Zogenoemde sleutelfiguren of intermediairs kunnen een belangrijke rol spelen in het bereiken en voorlichten van moeilijk bereikbare of kwetsbare doelgroepen.⁵ Het inzetten van sleutelfiguren bij de aanpak van verborgen vrouwen is ook effectief gebleken, zo blijkt onder meer uit de evaluatie van het Rotterdamse pilot project ‘Verborgen vrouwen Inzicht’ (Dona Daria, 2014a).⁶ De sleutelfiguren zijn migrantenvrouwen van verschillende culturele afkomst. Zij doen vrijwilligerswerk op basisscholen, zorginstellingen, buurtcentra of verenigingen, kennen veel mensen en zijn voor velen ‘een bekend gezicht’. Deze vrouwen hebben door hun actieve, informele rol en inzet vaak een positie met gezag en aanzien in de wijk.

Voor de pilot ‘Verborgen vrouwen in zicht’ waren vijf sleutelfiguren getraind, begeleid en ondersteund door professionals van KCE Dona Daria. Zij organiseerden onder andere informele huiskamerbijeenkomsten, waarbij het maatschappelijke probleem van verborgen vrouwen bespreekbaar werd gemaakt. Het creëren van draagvlak en betrokkenheid in de omgeving van de mogelijk verborgen vrouwen was in die bijeenkomsten een belangrijk uitgangspunt. De sleutelfiguren werden ingezet om de omgeving/wijk te mobiliseren om verborgen vrouwen in beeld te krijgen. Er was sprake van laagdrempelig contact tussen de sleutelfiguren en de bewoners van de wijk, maar ook tussen de sleutelfiguren en de professionals werkzaam in de wijk. Het werken met sleutelfiguren, waarbij zeker sprake moet zijn van een structureel verbindend samenwerken met professionals op wijkniveau, is een grote kracht gebleken. Het inzetten van de vrijwillige inzet van sleutelfiguren blijkt goed te werken, mits er sprake is van een goed afgestemd, professioneel netwerk dat de verdere

---

5 Verschillende projecten in Den Haag maken hiervan gebruik, bijvoorbeeld Moeders informeren Moeders gericht op moeders van een eerste kind, ‘zwerwers’ worden ingezet binnen het project ‘dementie in verschillende culturen’, de voorlichters van VECT, ‘voorlichtingen in eigen taal en cultuur’. En ook in de aanpak van eergeweld wordt in het project ‘Van huis uit’ gewerkt met sleutelfiguren uit de gemeenschap.

6 Voor meer informatie over het pilot project ‘Verborgen vrouwen Inzicht’, www.donadaria.nl

procesbegeleiding van verborgen vrouwen op zich neemt (Dona Daria, 2014a).

Wijkcontactvrouwen 2.0.

In Den Haag zijn sleutelfiguren actief in de vorm van de zogenoemde wijkcontactvrouwen. De wijkcontactvrouwen zijn de kern van het project 'Geïsoleerde vrouwen in de Schilderswijk'.⁷ Het project is erop gericht om de participatie te verhogen en de zelfredzaamheid van geïsoleerde vrouwen in de Schilderswijk te vergroten. De wijkcontactvrouwen zijn getrainde vrijwilligers die vrouwen in een isolement opsporen, ze begeleiden, ze in hun kracht zetten en verder brengen.⁸ Uit de tussenevaluatie van het project komt naar voren dat in 2013-2014 rond de vijfhonderd geïsoleerde vrouwen zijn bereikt door de wijkcontactvrouwen die anders niet bereikt zouden worden. De evaluatie beschrijft dat het gebruik van de wijkcontactvrouwen een toegankelijke en laagdrempelige manier is om geïsoleerde vrouwen te bereiken en daarmee een waardevol en effectief instrument is gebleken in de aanpak van geïsoleerde vrouwen (Kaya concept, 2014). Verborgen vrouwen zijn echter met dit project nauwelijks bereikt.⁹ Wat volgens de geïnterviewde respondenten overigens niet betekent dat de methodiek niet geschikt zou zijn voor de aanpak van verborgen vrouwen.¹⁰ De wijkcontactvrouwen kunnen juist ingezet worden voor het opsporen, laagdrempelig contact en doorverwijzing van verborgen vrouwen. De bestaande methodiek moet hiervoor echter wel doorontwikkeld en aangescherpt worden. Te denken valt aan meer outreachend werken door de wijkcontactvrouwen ('actief eropaf gaan'), strengere selectie criteria met meer aandacht voor de weerbaarheid van de vrouwen en een training met aandacht voor basale kennis over huise-lijk geweld, leren signaleren van problemen, melden volgens de meldcode, wetgeving (o.a. gericht op verblijfsvergunning) en rechten (m.n. de rechtspositie van vrouwen).

---

7 Het gezamenlijke project 'Geïsoleerde vrouwen in de Schilderswijk' is een initiatief van De Mussen, Stichting Avrasya, Stichting AASRA en een samenwerkingsverband van stichting Yasmin, Zebra en Jeugdwerk. Het project werd mogelijk gemaakt door de 'Deal Schilderswijk', waarbij de gemeente Den Haag in 2013 en 2014 eenmalig financiële middelen beschikbaar heeft gesteld.

8 De wijkcontactvrouwen worden ook wel 'Schilderswijk moeders' of 'vertrouwenspersonen' genoemd.

9 Zo komt naar voren uit de interviews met de betrokken organisaties van het project en enkele wijkcontactvrouwen.

10 Een grote meerderheid van de respondenten staat positief tegenover de inzet van wijkcontactvrouwen bij de aanpak van verborgen vrouwen. Er wordt echter wel opgemerkt dat doorontwikkeling noodzakelijk is.

Ook zouden de wijkcontactvrouwen beter in beeld moeten zijn bij de professionals in de wijk, zodat er kan worden gewerkt aan een laagdrempelige samenwerking. De elementen die reeds in de huidige methodiek worden gehanteerd, blijven belangrijk, zoals goede begeleiding en intervisie door een hbo geschoolde professional die tevens als achterwacht fungeert en zodoende kan opschalen en doorverwijzen.

Tot slot is het van belang, zo geven ook de bevraagde professionals aan, een vervolg op dit traject in een aangescherpte versie niet alleen in de Schilderswijk te implementeren, maar breder op verschillende wijken in Den Haag zoals Moerwijk, Vrederust, Escamp, Transvaal, Bouwlust en Spoorwijk.

Investeer in bevordering van deskundigheid.

Onder professionals blijkt een groot verschil te bestaan in de mate van bewustzijn van het fenomeen verborgen vrouwen en het herkennen van signalen die duiden op verborgen vrouwen. Zo zijn enerzijds zelforganisaties heel bewust van de problematiek. Zij zetten zich hiervoor in en zijn alert op mogelijke signalen. Anderzijds zijn er professionals die zich tijdens de uitoefening van hun werk niet bezighouden met signalen van mogelijke verborgenheid. Het fenomeen verborgen vrouwen is voor veel professionals nog onbekende problematiek (zie ook Drost et al., 2012).

Bevordering van deskundigheid, vooral gericht op de professionals die contactmomenten met de verborgen vrouwen hebben, is belangrijk. Van huisarts tot de (wijk-)agent op straat, alle professionals moeten op z'n minst bekend zijn met het fenomeen verborgen vrouwen. Veilig Thuis zou hier een ondersteunende rol in kunnen spelen. Daarnaast zou het fenomeen verborgen vrouwen opgenomen kunnen worden in de bestaande (na) scholingstrajecten van professionals, bijvoorbeeld binnen de CJG academie en de SWZ-teams.

Ontwikkel een signalenkaart, verwijsroute en handreiking.

Voor het kunnen signaleren en bespreekbaar maken van verborgen vrouwen is een zeker kennisniveau van de vrijwilliger en de professional nodig. Het ontwikkelen van een signalenkaart en handreiking biedt professionals, vrijwilligers en andere actoren betrokken bij verborgen vrouwen in Den Haag een handvat en zorgt tevens voor bewustwording. In bijlage 3 staat een voorbeeld van een signalenkaart.

Vervolgens is het belangrijk dat vrijwilligers en professionals weten waar ze met signalen van verborgen vrouwen terecht kunnen.¹¹ Een gemeentebreed meldpunt voor verborgen vrouwen vinden de bevroegde professionals niet wenselijk. Eerder denkt men aan een plek meer lokaal en op wijkniveau waar zij met vermoedens en signalen terecht kunnen. Dit kan bijvoorbeeld een medewerker van het sociale wijkzorgteam zijn. Hier kan men signalen registreren, vragen stellen over de problematiek en kunnen professionals mogelijke vervolgstappen inzetten. Dit kan bijvoorbeeld betekenen dat de melding wordt doorgegeven aan Veilig Thuis, of wordt opgepakt binnen het sociale wijkzorgteam zelf. In bijlage 4 staat een voorbeeld van een verwijsroute.

Zorg voor betrokkenheid van de gehele gemeenschap, zowel vrouwen als mannen.

Om het maatschappelijke probleem van verborgen vrouwen aan te pakken moet ook breder worden gekeken dan alleen de verborgen vrouwen zelf. Betrokkenheid van de gemeenschappen of groepen waar dit fenomeen zich voordoet, is belangrijk. Uiteraard investeert de gemeente Den Haag al geruime tijd in de betrokkenheid van de gemeenschappen of groepen waarin de problematiek van verborgen vrouwen zich voordoet. Ook dit vereist een structurele aanpak, omdat het om een mentaliteits- gedragsverandering gaat binnen gesloten gemeenschappen. Een mentaliteit- en gedragsverandering bij deze gemeenschappen of groepen is nodig, vooral als het gaat om de traditionele denkbeelden over de rol van mannen en vrouwen binnen het gezin.

Het inzetten van interventies die zich richten op de emancipatie van mannen zijn tevens van belang.¹² Als er bij de mannen een mentaliteitsverandering optreedt, kan dit ook weer van invloed zijn op het verborgen houden van vrouwen. Zelforganisaties spelen een rol in het geven van voorlichting die zich onder andere richt op bewustwording bij de man van zijn rol in het gezin en op het vergroten van de zelfbeschikking van de vrouw. Het veranderen van inzichten, gedrag en mentaliteit kost echter veel tijd, zeker aangezien het veelal om gesloten gemeenschappen gaat waarbij praten over bepaalde onderwerpen een taboe is.

---

11 Een groot deel van de geïnterviewde professionals en vrijwilligers werkzaam in de acht onderzochte wijken weet niet waar zij met hun vermoedens van mogelijk gedwongen isolement terecht kunnen.

12 In Den Haag vinden er diverse vaderscursussen en -trainingen gericht op migranten vaders plaats. Ook worden er op dit thema voorlichtings- en discussiebijeenkomsten georganiseerd voor vrijwilligersorganisaties, migrantenorganisaties, het Vadercentrum Adam, welzijnsorganisaties en de Buurthuizen van de Toekomst.

Zorg voor identificatiemogelijkheden en bekendheid in de eigen taal.

Verborgten vrouwen kunnen ook binnenshuis worden bereikt. Door het bieden van identificatiemogelijkheden kan een eerste stapje worden gezet in het empoweren van de verborgen vrouwen. Sommige verborgen vrouwen zijn een stap verder gekomen door het kijken naar bepaalde programma's op de televisie over bijvoorbeeld de rechten van de vrouw en hun rechtspositie (Drost et al., 2012). Meer bekendheid over het fenomeen verborgen vrouwen en de organisaties die hen verder kunnen helpen in de eigen taal op radio en televisie, kan wenselijk zijn in de aanpak van verborgen vrouwen. Niet alleen de verborgen vrouwen zelf, maar ook de directe omgeving van de vrouwen en de gemeenschap wordt zich mogelijk meer bewust van dit fenomeen en van de rechten en positie van vrouwen in Nederland.

De enkele momenten waarop de verborgen vrouwen contact hebben met de buitenwereld, zouden aangegrepen moeten worden om de vrouwen te bereiken. Bijvoorbeeld kan informatiemateriaal, te denken valt aan een folder of poster over het fenomeen verborgen vrouwen, in de eigen taal worden verstrekt op de locaties waar verborgen vrouwen komen, zoals in de wachtkamer van een huisartsenpraktijk, consultatiebureau, CJG of verloskundigenpraktijk. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat de vrouwen zich vaak niet realiseren dat zij onder de doelgroep vallen; het begrip verborgen vrouwen zegt hun waarschijnlijk niets. Belangrijk is de situatie waarin verborgen vrouwen leven, te duiden en de beperkingen waarmee zij te maken hebben, te benoemen.

Biedt laagdrempelige, maar intensieve begeleiding aan voor verborgen vrouwen.

Laagdrempelige en intensieve begeleiding van vrouwen die uit een situatie van gedwongen isolement komen of nog deels leven, is noodzakelijk. Deze intensieve laagdrempelige begeleiding door professionals in het bewustwordingsproces van de verborgen vrouwen is nodig om aan de (hulp) behoeften van deze vrouwen te kunnen voldoen. Voor dit proces dient te worden aangesloten bij het tempo van de vrouw. Naast mentale en psychologische hulp, bestaat er onder verborgen vrouwen de behoefte aan praktische ondersteuning in de contacten met instellingen, het invullen van formulieren en het lezen van brieven. Vrijwilligers zouden hierin een ondersteunende rol kunnen hebben.

De vrouwen- en zelforganisaties spelen ook een belangrijke rol in het bewustwordingsproces. Zij creëren een podium voor het aanbod van laagdrempelige activiteiten (empowerment) voor verborgen vrouwen, bijvoorbeeld een naaicursus of Marokkaanse les. Vrijwilligers binnen

vrouwen- en zelforganisaties kunnen een belangrijke verwijsfunctie hebben om verborgen vrouwen verder op weg te helpen naar de professionele hulpverlening.

Als een verborgen vrouw eenmaal in beeld is, kunnen er nog jaren overheen gaan voordat een vrouw daadwerkelijk hulp accepteert. De houding van de man en de (schoon)familie ten opzichte van deze hulp speelt hierbij een belangrijke rol. Als de man en de (schoon)familie bijvoorbeeld positief tegenover de naailes van de vrouwenorganisatie staat, is al een belangrijke stap gezet in het verder op weg helpen van de vrouw.

Voor de verborgen vrouwen die geen Nederlands spreken, is het van belang dat zij dit leren. De inburgeringscursussen spelen hier een rol in, maar ook laagdrempelige, meer informele taalvoorzieningen in de wijk. Informele taalbegeleiding door vrijwilligers kan zeer effectief werken om op een laagdrempelige manier met verborgen vrouwen in contact te komen.

Sluit aan bij het bestaande huiselijkgeweldbeleid.

De situatie van het verborgen houden van vrouwen is geen stabiele, onveranderlijke situatie, maar een proces. Meestal gaat het in dat proces na verloop van tijd steeds verder bergafwaarts met de vrouwen en gaan zij gebukt onder diverse lichamelijke en psychische klachten. Naast de vrouwen zelf, kunnen ook de kinderen onder de situatie lijden en zijn zij mogelijk getuige en/of slachtoffer van huiselijk geweld. Opvallend is dat de verborgen vrouwen ondanks hun schrijnende situatie lang niet altijd open staan voor de hulpverlening (Drost et al., 2012). Er kunnen dan ook spanningen ontstaan tussen het door de verborgen vrouw zelf gewenste tempo van hulp en het maatschappelijk belang om te interveniëren. Bijvoorbeeld in situaties waarbij kinderen gevaar lopen of in hun ontwikkeling bedreigd worden, als er ernstig geweld tegen de verborgen vrouw wordt gepleegd of als er sprake is van feitelijke opsluiting (in de zin van artikel 284 Wetboek van Strafrecht), dan is direct ingrijpen van jeugdzorginstanties en/of de politie noodzakelijk. In deze gevallen is aansluiting bij het bestaande huiselijkgeweldbeleid en het inzetten van een strafrechtelijk traject nodig. In de andere gevallen waarbij het (nog) niet duidelijk is wat de aard en ernst van de verborgenheid is, gelden de bouwstenen zoals beschreven in dit hoofdstuk.

7 *Omvang en geografische spreiding van verborgen vrouwen in Den Haag*

Kenmerkend voor de problematiek verborgen vrouwen is dat deze vrouwen niet of nauwelijks zichtbaar zijn in het publieke domein. Als er sprake is van psychische intimidatie of geweld door de partner en/of (schoon) familie, die de vrouw bijvoorbeeld overmatig controleren in haar mobiliteit, dan is deze in veel gevallen ook niet of nauwelijks voor de buitenwereld zichtbaar. De weg naar de hulpverlening is voor deze vrouwen vaak moeilijk te vinden of zij zijn bang voor repressief gedrag als zij actie ondernemen om de buitenwereld te betrekken bij hun problemen. Kort gezegd: verborgen vrouwen zijn niet in beeld en om deze reden is het ook niet mogelijk een compleet beeld in cijfers weer te geven.

Om toch een indicatie van het aantal verborgen vrouwen in Den Haag te geven, hebben we professionals geïnterviewd die dagelijks te maken hebben met verborgen vrouwen. Deze interviews bestonden voor een belangrijk deel uit het noemen van aantallen in 2014 op basis van ervaren casuïstiek. We hebben professionals gevraagd alle zaken in hun hoofd te nemen waarbij zij een vrij zeker vermoeden hadden dat het om een verborgen vrouw ging.

In dit hoofdstuk gaan we in op het geschatte aantal verborgen vrouwen in Den Haag.

7.1 *De aanpak van de educated guess*

Op basis van de schattingen, afkomstig van verschillende onderzoeksmethoden, ontwikkelen we een beredeneerde schatting (*educated guess*). Deze schatting bestaat uit twee onderdelen:

- een minimale ondergrens voor het aantal geschatte verborgen vrouwen in Den Haag op basis van de acht geselecteerde wijken;
- een globale schatting van het aantal verborgen vrouwen in heel Den Haag.

De educated guess voor verborgen vrouwen is onderbouwd door drie verschillende onderzoekslagen:

- interviews met professionals op geaggregeerd niveau in Den Haag die kennis en kunde hebben van verborgen vrouwen, zoals een manager van Veilig Thuis, beleidsadviseur van een welzijnsinstelling, (zie bijlage 1);
- telefonische interviews met professionals uit de acht geselecteerde wijken: Den Haag Zuid-West, Schilderswijk, Transvaal, Stations- Rivierenbuurt, Laakkwartier, Mariahoeve, Nieuw Waldeck en Regentes-Valkenboskwartier, (zie bijlage 2);
- een expertgroep, bestaande uit drie mensen die een overstijgende visie hebben op de problematiek van verborgen vrouwen. Zij zijn gevraagd te reflecteren op het geschatte aantal verborgen vrouwen, zowel op het minimale aantal in de acht wijken als op het totale geschatte aantal verborgen vrouwen in heel Den Haag.

7.2 *De onderzoeksmethode van de educated guess*

Om tot een schatting van het aantal verborgen vrouwen te komen, maken we gebruik van meerdere onderzoeksmethoden die deze schatting ondersteunen. Dit heet triangulatie en het is een manier om informatie op geldigheid te toetsen door deze met minstens twee andere bronnen te vergelijken. Om tot een educated guess te komen hebben we de volgende bronnen gebruikt:

- a. omvangschattingen van professionals, bevraagd in de interviews op casuïstiek niveau (n=35);
- b. omvangschattingen van professionals, bevraagd in de interviews op basis van specifieke kennis en kunde (n=11);
- c. omvangschattingen en toetsing van de onderzoeksresultaten door drie experts.

Voor de minimale ondergrens van de educated guess gaan we uit van de schattingen van de 35 professionals die binnen de acht genoemde wijken een schatting hebben gedaan op basis van professionele ervaring met verborgen vrouwen op casuïstiekniveau. Voor de totale schatting voor heel Den Haag hebben we de schattingen van de professionals op geaggregeerd niveau gebruikt en voor zover mogelijk schattingen van de professionals in de wijken die een uitspraak wilden doen over het totale aantal verborgen vrouwen in Den Haag. Beide schattingen zijn getoetst door de drie experts.

Eerder onderzoek waarin een educated guess wordt gegeven op lastig te duiden onderwerpen, zoals huwelijksdwang en verborgen vrouwen, laat zien dat schattingen van aantallen zich vaak baseren op een dergelijke opbouw van methodieken (Mirbach, Schaak & Triebel, 2011). Dit betekent dat meerdere onderzoeksmethoden worden ingezet om tot een educated guess te komen.

Criteria betrouwbaarheid educated guess

In de educated guess betrekken we de respons over de omvang die wij als redelijk betrouwbaar kwalificeren. Als criteria hanteren we daarvoor:

- De schattingen van de professionals zijn gegeven met een bepaalde zekerheid om deze schatting te kunnen bepalen. De mate van zekerheid waarmee professionals hun schatting uitbrachten, hebben zij moeten expliciteren.
- We hebben naar de schattingen van de professionals gevraagd na hun de gehanteerde definitie van verborgen vrouwen te hebben voorgelegd.
- De schattingen zijn gebaseerd op hun eigen professionele ervaring, niet op ‘van horen zeggen’. Dit geldt voor de minimale ondergrens, niet voor de schatting van het totale aantal.
- De schattingen konden professionals illustreren met casebeschrijvingen. Dit geldt voor de minimale ondergrens, niet voor de schatting van het totale aantal.
- De schattingen zijn gevraagd over het jaar 2014. Deze specifieke tijdsduiding geeft professionals meer duidelijkheid om de schatting af te bakenen.

7.3 Een minimale ondergrens: omvangschattingen van professionals bevraagd op casuïstiek niveau

Om de minimale ondergrens te bepalen hebben we telefonische interviews afgenomen bij 35 professionals in de acht verschillende wijken. Zoals aangegeven zijn zeer verschillende professionals in de wijken bevraagd: wijkagenten, gezinscoaches, huisartsen, maatschappelijk werkers, (jeugd) verpleegkundigen, verloskundigen, taalcoördinatoren (op wijkniveau), systeemtherapeuten van de GGZ en vrijwilligers van welzijnsinstellingen.

In de interviews hebben we allereerst de gehanteerde definitie van verborgen vrouwen voorgelegd, zodat het uitgangspunt tussen onderzoekers en professionals hetzelfde zou zijn. De voorgelegde definitie is (zie ook hoofdstuk 2):

Verborgen vrouwen zijn vrouwen die door de partner en/of (schoon)familie gedwongen worden om geïsoleerd van anderen te leven. Vaak gaat dit gepaard met psychische intimidatie of zelfs fysiek geweld. Zij worden tegen hun eigen wil thuis opgesloten en mogen geen of slechts zeer beperkt contact hebben met de samenleving. Als er contact is met anderen, gebeurt dit vaak onder begeleiding en controle. Verborgen vrouwen hebben weinig tot geen mogelijkheden om te participeren in de samenleving, zijn niet of nauwelijks zichtbaar voor de hulpverlening, en ze weten ook zelf de weg daarheen niet of pas na lange tijd te vinden.

Als we de schattingen van de professionals in de acht wijken bij elkaar optellen, dan komen we in 2014 op een minimale ondergrens van 190 vrouwen. Alle professionals hebben aangegeven dat bij deze casussen een zeker vermoeden bestond dat het om een verborgen vrouw ging op basis van de voorgelegde definitie. Daarbij was minimaal sprake van ervaren dwang van partner en/of meerdere leden van de (schoon)familie om hoofdzakelijk binnenshuis te leven. Vaak in combinatie met een van de volgende elementen:

1. De vrouw ervaart psychische intimatie en/of geweld om hoofdzakelijk binnenshuis te leven.
2. De vrouw heeft een zeer beperkte sociale omgeving.
3. De vrouw weet haar weg naar instanties niet of nauwelijks te vinden.
4. De vrouw heeft geen mogelijkheden om zichzelf te ontwikkelen (het leren van de Nederlandse taal, het volgen van een opleiding/cursus).
5. De vrouw participeert niet in de Nederlandse samenleving.

Uit de analyse blijkt dat professionals vaak meerdere elementen konden benoemen. Zeker als wij hun vroegen dit met een expliciet casuïstiek voorbeeld te duiden. De professionals vermoedden dat in de acht geselecteerde wijken de problematiek van verborgen vrouwen het meest voorkomt. De Schilderswijk, Escamp, Transvaal en Centrum werden door de wijkprofessionals daarvan het meest als probleemwijken op dit onderwerp gezien.

Gezien het feit dat we met zeer verschillende professionals binnen de acht wijken hebben gesproken, is de kans vrij klein dat zij hun schatting

hebben gedaan op basis van overlappende casuïstiek. Bovendien zijn we in de analyse van de expliciet genoemde casussen van de professionals geen dubbele casussen tegengekomen. We kunnen de overlappende casuïstiek die gebruikt is voor de schattingen van de professionals niet voor 100 procent uitsluiten binnen dit onderzoek.

7.4 Een globale schatting van het aantal verborgen vrouwen in heel Den Haag

Om een globale schatting van het aantal verborgen vrouwen in heel Den Haag te geven, hebben we ook de professionals ingezet die in hun dagelijkse praktijk te maken hebben met verborgen vrouwen. Hoewel de meesten nog wel een schatting konden geven op basis van hun werk in de wijken, vonden zij het lastiger een schatting te geven voor heel Den Haag. De professionals op geaggregeerd niveau hebben we gevraagd met een overstijgende blik op deze problematiek van Den Haag (in zijn geheel) te reflecteren vanuit hun professionele kennis en kunde.

In totaal hebben we in de face-to-face en telefonische interviews 46 professionals bevroegd op een schatting van het aantal verborgen vrouwen in Den Haag. Daarvan wilden 13 professionals om bepaalde redenen geen schatting geven. De redenen die hiervoor werden genoemd, hadden vooral te maken met het feit dat het om niet-zichtbare problematiek gaat en dat het juist daarom ook niet mogelijk is een schatting te geven van de problematiek. De overige 33 professionals hebben een voorzichtige schatting voor de problematiek in heel Den Haag gegeven.

In relatie tot de minimale omvang in de acht wijken van 190 verborgen vrouwen, kunnen we stellen dat in heel Den Haag naar schatting tussen de 200 en 250 verborgen vrouwen wonen. Daarmee kunnen we concluderen dat voor heel Den Haag sprake is van een geschatte bandbreedte van 190 tot 250 verborgen vrouwen, waarbij we aantekenen dat 250 verborgen vrouwen geen maximum aanduidt.

7.5 Schattingen door de experts

Tijdens dit onderzoek hebben we drie experts gevraagd kritisch te kijken naar de opgegeven schattingen, uitgesplitst in de minimale ondergrens voor de acht wijken en de schatting van het totaal aantal verborgen vrouwen voor heel Den Haag. De experts hebben in hun functie te maken

met de problematiek van verborgen vrouwen en zijn in staat om met een overstijgende blik op de gegeven schattingen feedback te geven. De experts werken in drie verschillende domeinen: 1) politie- en opsporingsdomein, 2) gezondheidszorg en 3) hulpverlening/vrouwenopvang in context van huiselijk geweld.

De drie experts konden zich vinden in beide schattingen van de professionals. Wel werd een kanttekening geplaatst bij de minimale ondergrens van 190 vrouwen in de acht wijken en het feit dat niet voor 100 procent uit te sluiten is dat bepaalde casuïstiek elkaar niet overlapt. Zoals aangegeven en beargumenteerd in paragraaf 7.3 is die kans vrij klein.

8 *Samenvattende conclusies*

Het doel van dit verkennende onderzoek is een beeld te krijgen van de omvang en de aard van verborgen vrouwen in Den Haag. Het onderzoek heeft daarnaast tot doel bouwstenen te formuleren voor een nog te ontwikkelen plan van aanpak om de problematiek verborgen vrouwen in Den Haag tegen te gaan.

Verborgene vrouwen zijn vrouwen die door de partner en/of (schoon)familie gedwongen worden om geïsoleerd van anderen te leven. Vaak gaat dit gepaard met psychische intimidatie of zelfs fysiek geweld. Zij worden tegen hun eigen wil thuis opgesloten en mogen geen of slechts zeer beperkt contact hebben met de samenleving. Als er contact is met anderen, gebeurt dit vaak onder begeleiding en controle. Verborgene vrouwen hebben weinig tot geen mogelijkheden om te participeren in de samenleving, zijn niet of nauwelijks zichtbaar voor de hulpverlening, en ze weten zelf de weg daarheen ook niet of pas na lange tijd te vinden.

In dit laatste hoofdstuk gaan we in op de beantwoording van de onderzoeksvragen:

1. Wat zijn de aard en kenmerken van verborgen vrouwen?

Aan de hand van de interviews met diverse professionals die mogelijk in aanraking komen met verborgen vrouwen, aangevuld met bevindingen uit eerdere onderzoeken, hebben we de aard en kenmerken van de vrouwen kunnen schetsen. Verborgene vrouwen zijn afkomstig uit verschillende landen, waaronder Somalië, Suriname, Afghanistan, Pakistan, Egypte, India, Irak, Marokko en Turkije. De meeste verborgen vrouwen in Den Haag zijn afkomstig uit Marokko en Turkije. Het betreft vrouwen van alle leeftijden. Ze zijn vaak laagopgeleid en kwetsbaar, omdat ze de Nederlandse taal niet machtig zijn en ze de weg in de Nederlandse samenleving niet kennen. Ze zijn opgegroeid met traditionele opvattingen over de rol van de vrouw, het huwelijk en ouderschap/opvoeding. Die opvattingen houden direct verband met normen en waarden die generatie op generatie binnen gemeenschappen worden doorgegeven.

De man en zijn familie spelen een grote rol in het verborgen houden van de vrouw. Zij gebruiken tradities, religie en schaamte om de ondergeschikte positie van de vrouw te benadrukken en haar vrijheid en bewegingsruimte in te perken. Het is niet gewenst dat de vrouw zich ontwikkelt en dat zij participeert in de samenleving; zij moet voor de kinderen en het huishouden zorgen. De komst of de aanwezigheid van kinderen maakt het deze vrouwen dus vaak nog lastiger om hun isolement te doorbreken. De vrouwen zijn vaak niet alleen financieel afhankelijk van hun man, maar ze hebben daarnaast veelal ook een afhankelijke verblijfsvergunning. Hun afhankelijkheid zit 'm ook in het feit dat ze een zeer klein sociaal netwerk hebben en de Nederlandse taal vaak niet machtig zijn.

Een verborgen vrouw heeft weinig bewegingsruimte. Haar leven speelt zich vooral binnenshuis af. Zij zit soms letterlijk opgesloten in huis. De man bepaalt, beheerst en controleert haar leven. Zij krijgt niet de mogelijkheid om haar eigen leven in te vullen en eigen keuzes te maken. Een praatje met de buurvrouw, kinderen naar school brengen of boodschappen doen is veelal verboden terrein of gaat onder strikte controle of begeleiding. Door psychische intimidatie of zelfs fysiek geweld worden de vrouwen onder de duim gehouden. Dit leven in verborgenheid is voor deze verborgen vrouwen een aanslag op hun psychische en lichamelijke gesteldheid. Zij kampen veelal met aan stress gerelateerde gezondheidsproblemen. Ook op de kinderen van de verborgen vrouwen heeft een dergelijke thuissituatie een groot effect. Zij zijn veelal getuigen en/of slachtoffer van huiselijk geweld en ze worden grootgebracht in een gezinssituatie die een gezonde ontwikkeling van de kinderen (ook op het sociale vlak) in de weg staat.

Schaamte, eengerelateerd geweld, huiselijk geweld, het soms letterlijk opgesloten zitten en gebrek aan kennis over mogelijke hulpverlening, maken het voor de vrouwen moeilijk of zelfs onmogelijk om hun gedwongen isolement te doorbreken.

2. Wat zijn mogelijke risicofactoren?

Om de problematiek verborgen vrouwen tegen te gaan is het van belang te weten welke vrouwen het kwetsbaarst zijn om in een situatie van verborgenheid te belanden en welke risico's deze problematiek kunnen bevorderen. We maken hierbij onderscheid tussen risicogroepen en risicofactoren. Als een vrouw in één of meerdere risicogroepen valt, wil dit niet per se zeggen dat ze kan worden aangemerkt als een verborgen vrouw. Maar de kans is wel aanwezig, zeker als er ook nog meerdere risicofactoren van toepassing zijn.

Risicogroepen:

- vrouwen afkomstig uit een gesloten gemeenschap waarin traditionele denkbeelden heersen over gender(on)gelijkheid en over de rol en de positie van de vrouw. Ook kan eer(cultuur) binnen de gemeenschap een grote rol spelen;
- vrouwen die voor een huwelijk naar Nederland migreren;
- vrouwen zonder verblijfsstatus of die voor een verblijfsvergunning afhankelijk zijn van hun partner;
- vrouwen voor wie een huwelijk gearrangeerd wordt met een man met een psychische of lichamelijke beperking;
- vrouwen die onder druk van de familie trouwen met een partner (huwelijksdwang);
- vrouwen die onder druk van de familie trouwen met een partner met psychiatrische problemen, zoals extreme achterdocht, jaloezie of paranoïde gedrag.

Risicofactoren:

- sociale druk en controle door partner en/of (schoon)familie en gemeenschap;
- familie-eer;
- lage opleiding;
- laaggeletterdheid, analfabetisme en/of de Nederlandse taal niet kunnen spreken;
- financiële afhankelijkheid;
- inwoning bij de schoonfamilie.

3. Wat zijn mogelijke contactmomenten met verborgen vrouwen, wat zijn de signalen waaraan verborgen vrouwen herkend kunnen worden en welke hulp(verlenings)behoeften hebben verborgen vrouwen?

Verborgene vrouwen hebben niet of nauwelijks contact met de buitenwereld. Als er contactmomenten zijn, is veelal de man en/of (schoon)familie hierbij aanwezig of worden de contactmomenten overmatig gecontroleerd. De respondenten geven aan dat met name binnen de zorg (huisartsen, consultatiebureau, schoolarts, verloskundigen en kraamzorg) en onderwijs (basisschool, peuterspeelzaal, voorschool) mogelijke momenten zijn om met verborgen vrouwen in contact te komen. Ook de inburgeringscursus wordt genoemd als mogelijkheid. Daarnaast geven enkele respondenten aan: de moskee, de wijkagent, zelforganisaties en de bureaus.

Als er contact is met de verborgen vrouwen, kunnen onderstaande signalen een indicatie zijn van mogelijke verborgenheid:

- *Je ziet de vrouw niet of nauwelijks buiten.*
- *De vrouw komt niet opdagen bij afspraken.*
- *De vrouw is nooit alleen.*
- *De partner of familielid voert (altijd) het woord.*
- *Psychosomatische klachten.*
- *Huiselijk geweld.*
- *De deur blijft dicht en ramen zijn verduisterd.*
- *De vrouw oogt angstig, timide en/of maakt een levenloze indruk.*
- *Buurtkinderen of klasgenootjes mogen nooit komen spelen.*
- *Kinderen komen onverzorgd, angstig en/ of vermijndend over.*
- *De vrouw geeft aan bang te zijn voor haar man of familie.*
- *De vrouw wil geen hulp, uit angst voor meer problemen of geweld.*
- *Gedwongen inwoning bij (schoon)familie.*

Op het moment dat de verborgen vrouw 'in beeld' is, is het van belang om aan te sluiten bij de hulpbehoeften van de vrouw. Het duurt vaak jaren voordat een verborgen vrouw inziet dat zij meer verdient dan een leven in gedwongen isolement en dat deze situatie niet goed is voor haar en haar kinderen. Pas op het moment dat de verborgen vrouw zélf heeft bedacht dat de situatie niet langer meer zo kan doorgaan, staat zij pas open voor hulp.

In de eerste fase van het zich losmaken van de invloed van de man, de schoonfamilie en de sociaal onderdrukkende normen die binnen een gesloten gemeenschap gelden, is het belangrijk om een luisterend oor te bieden. Dit hoeft niet direct een professional te zijn, dit kan ook (juist) een vrijwilliger zijn die de culturele/etnische afkomst van de vrouw kent en dezelfde taal spreekt. In volgende fasen kan de vrouw kleine stapjes zetten om een eigen leven op te bouwen. Waarbij zij vooral behoefte kan hebben aan praktische ondersteuning, bijvoorbeeld hulp bij de financiën of het invullen van formulieren. Verder is psychologische hulp, van een (school)maatschappelijk werker of psycholoog wenselijk. Daarbij is het van belang dat vrouwen en kinderen die een dergelijke situatie hebben meegemaakt, en nog in het proces van losmaken zitten, goed gemonitord worden door een hulpverlenende instantie met voldoende expertise op dit gebied.

4. Welke beredeneerde schatting (educated guess) is er te geven van het aantal verborgen vrouwen in Den Haag?

Op basis van de schattingen, afkomstig van verschillende onderzoeksmethoden, ontwikkelen we een beredeneerde schatting ('educated guess'). Deze schatting bestaat uit twee onderdelen:

- een minimale ondergrens voor het aantal geschatte verborgen vrouwen in Den Haag op basis van de acht geselecteerde wijken;
- een globale schatting van het aantal verborgen vrouwen in heel Den Haag.

De educated guess voor verborgen vrouwen is onderbouwd met drie verschillende onderzoekslagen:

- interviews met professionals op geaggregeerd niveau in Den Haag die kennis en kunde hebben van verborgen vrouwen, zoals een manager van Veilig Thuis, beleidsadviseur van een welzijnsinstelling (n=11);
- telefonische interviews met professionals uit de acht geselecteerde wijken: Den Haag Zuid-West, Schilderswijk, Transvaal, Stations-Rivierenbuurt, Laakkwartier, Mariahoeve, Nieuw Waldeck en Regentes-Valkenboskwartier (n=35). We hebben gesproken met onder anderen wijkagenten, gezinscoaches, huisartsen, maatschappelijk werkers, (jeugd)verpleegkundigen, verloskundigen, taalcoördinatoren (op wijkniveau), systeemtherapeuten van de GGZ en vrijwilligers van welzijnsinstellingen;
- een expertgroep, bestaande uit drie mensen die een overstijgende visie hebben op de problematiek van verborgen vrouwen. Zij zijn gevraagd te reflecteren op de omvangschatting van verborgen vrouwen, zowel op de minimale omvangschatting in de acht wijken als de totale schatting van verborgen vrouwen in heel Den Haag.

Als we de schattingen van de professionals in de acht wijken bij elkaar optellen, dan komen we in 2014 op een minimale ondergrens van 190 vrouwen. Alle professionals hebben aangegeven dat bij deze casussen een zeker vermoeden bestond dat het om een verborgen vrouw ging op basis van de voorgelegde definitie die we binnen dit onderzoek hanteerden.

In relatie tot de minimale omvang in de acht wijken van 190 verborgen vrouwen, kunnen we stellen dat in heel Den Haag naar schatting tussen de 200 en 250 verborgen vrouwen wonen. Daarmee kunnen we concluderen dat voor heel Den Haag sprake is van een geschatte bandbreedte van 190 tot 250 verborgen vrouwen, waarbij we aantekenen dat 250 verborgen vrouwen geen maximum aanduidt.

Op basis van de educated guess kunnen we vaststellen dat het zwaartepunt van de problematiek van verborgen vrouwen ligt in de acht wijken: Den Haag Zuid-West, Schilderswijk, Transvaal, Stations-Rivierenbuurt, Laakkwartier, Mariahoeve, Nieuw Waldeck en Regentes- Valkenboskwartier.

5. Welke bouwstenen kunnen geformuleerd worden voor een nog te ontwikkelen plan van aanpak voor verborgen vrouwen in Den Haag?

Op basis van de onderzoeksbevindingen, literatuur en vooral de suggesties van de geïnterviewde professionals voor een te ontwikkelen plan van aanpak hebben we de volgende bouwstenen voor een nog te ontwikkelen plan van aanpak voor verborgen vrouwen geformuleerd:

- Agendeer de problematiek van verborgen vrouwen: zorg voor continuïteit en borging.
- Zet sleutelfiguren in: wijkcontactvrouwen 2.0.
- Investeer in bevordering van deskundigheid.
- Ontwikkel een signalenkaart, verwijsroute en handreiking.
- Zorg voor betrokkenheid van de gehele gemeenschap, zowel vrouwen als mannen.
- Zorg voor identificatiemogelijkheden en bekendheid in de eigen taal.
- Bied laagdrempelige, maar intensieve begeleiding aan voor verborgen vrouwen.
- Sluit aan bij het bestaande huiselijkgeweldbeleid.

Literatuurlijst

Aydin, N. (2014). *Verborgen vrouwen (concept)*. Den Haag: Steunpunt Huiselijk Geweld regio Den Haag, Stichting Wende.

Cluster MO, directie Publieke Gezondheid & Zorg (GGD Rotterdam-Rijnmond), directie Activering en Welzijn & Dona Daria, Kenniscentrum Emancipatie (2014a). *Evaluatierapport pilot verborgen vrouwen InZicht*. Rotterdam.

Dona Daria, Kenniscentrum Emancipatie (2014a). *Eindevaluatie pilot InZicht. Uit de verborgenheid - aanpak en agendering verborgen vrouwen 'Je wordt niet gemist' september 2013 - april 2014*. Rotterdam.

Dona Daria, Kenniscentrum Emancipatie (2014b). *InZicht. Verborgene vrouwen signaleren, contact leggen en opvolgen "Maak het verschil" Handreiking voor vrijwilligers en professionals*. Rotterdam.

Drost, L.F., Goderie, M., Flikweert, M. & Tan, S. (2012). *Leven in gedwongen isolement. Een verkennend onderzoek naar verborgen vrouwen in Amsterdam*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Kaya Concept (2014). *Tussenevaluatie project geïsoleerde vrouwen in de Schilderswijk*. Den Haag: Kaya Concept.

Mirbach, T., Schaak, T. & Triebel, K. (2011). *Zwangsverheiratung in Deutschland - Anzahl und Analyse von Beratungsfällen. Kurzfassung*. Berlin: Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend.

Relevante beleidsdocumenten

Afdoening motie 86, d.d. 12 december 2014.

Contourennota Wijkaanpak 2014-2018, d.d. 17 oktober 2014.

Motie 86: Geïsoleerde vrouwen, aangenomen op 13 november 2014.

Bijlage 1. Overzicht geïnterviewde respondenten op geaggregeerd niveau

- Voorzitter vrouwenvereniging Aasra
- Clustermanager dienst OCW gemeente Den Haag
- Beleidsadviseur Zebra Welzijn
- Directeur Stichting Yasmin
- Voorzitter Stichting Avrasya
- Beleidsadviseur huiselijk geweld gemeente Den Haag (n=2)
- Projectleider eengerelateerd geweld, genitale verminking en loverboys
GGD
- Manager Veilig Thuis
- Beleidsmedewerker Veilig Thuis
- Buurthuis De Mussen
- Materiedeskundige eengerelateerd geweld van de politie Den Haag

Bijlage 2. Overzicht geïnterviewde respondenten in de wijk

De 35 respondenten zijn werkzaam als professional of vrijwilliger bij een van onderstaande organisaties of instellingen.

- vrouwenorganisaties
- Centra voor Jeugd en Gezin
- zelforganisaties
- welzijnsorganisaties
- politie
- gezondheidscentra
- verloskundigen praktijken
- kraamzorg
- inburgeringsorganisatie
- buurthuizen

Bijlage 3. Signalen ‘Verborgene vrouw’

Onderstaande signalen kunnen een indicatie zijn voor mogelijke verborgenheid.¹³

Wees alert op de volgende signalen:

- De vrouw is geestelijk en/of fysiek mishandeld.
- De vrouw geeft aan bang te zijn voor partner en familieleden.
- De vrouw wordt bedreigd door haar man en/of (schoon)familie.
- Het verblijfsdocument is ingenomen of heeft een afhankelijke verblijfsvergunning.
- Er is een groot verschil in opleiding tussen de vrouw en haar partner (ongeschoold).
- De vrouw wordt nauwelijks (alleen of met partner) buiten gezien.
- Er wordt grote waarde gehecht aan normen en waarden binnen de cultuur.
- De rol van de familie is van groot belang.
- De rol van de vrouw is ondergeschikt aan die van haar partner en/of familie.
- De partner en/of familie van de vrouw praat en - of bepaalt - zonder overleg.
- Bezoek mag niet of alleen met toestemming langskomen.
- Kinderen zien onverzorgd uit.
- Kinderen komen angstig en/of vermijdend over.
- Kinderen vertonen ongewenst gedrag.
- De vrouw durft niet zelfstandig te spreken, vraagt door oogcontact toestemming van partner.

---

13 De signalenlijst is overgenomen uit het onderzoek ‘Verborgene vrouwen’ (Aydin, 2014) in opdracht van Steunpunt Huiselijk Geweld regio Den Haag, stichting Wende. En is aangevuld met nieuwe signalen die naar voren kwamen uit de interviews.

- De vrouw wordt niet alleen gelaten door haar partner en/of familie.
- Afspraken maken gaat moeizaam, meestal is de partner en/of familie aanwezig bij gesprekken.
- Bij (telefonische) gesprekken is de partner en/of familie duidelijk op de achtergrond ook bezig met het gesprek.
- De vrouw heeft depressieve of suïcidale gedachten.
- De vrouw heeft last van aan stress gerelateerde gezondheidsproblemen, zoals buikpijn, hoofdpijn, vermoeidheid, hyperventilatie en/of eczeem.
- De vrouw oogt angstig, timide en/of maakt een levenloze indruk.
- De vrouw woont in bij de schoonfamilie.
- De partner en/of familie vertoont controlerend gedrag.
- De vrouw heeft weinig tot geen sociale contacten.
- De vrouw slaat hulpverlening af.
- De ramen zijn verduisterd en vrouw doet niet open, ook al is zij thuis.
- De vrouw vermijdt elke vorm van contact.

Bijlage 4. Voorbeeld ‘Verwijsroute verborgen vrouwen’

Dona Daria, Kenniscentrum Emancipatie heeft in het kader van het project ‘Verborgen vrouwen Inzicht’ onderstaande handreiking voor een verwijsroute voor verborgen vrouwen ontwikkeld.

Voorbeeld voor een Verwijsroute voor wijkteams

1 Alle signalen gaan naar een vast en aangewezen medewerker binnen een wijkteam.

Zorg daarbij voor:

- naam, naamsbekendheid en telefoonnummer van de medewerker
- een achterwacht of als het niet anders kan, een bericht op het antwoordapparaat waardoor bellers een telefoonnummer achterlaten of wanneer zij teruggebeld kunnen worden)

2. Maak een registratieformulier of zet in het reguliere systeem de informatie van:

- wat: soort melding: vraag, opmerking, tip of signaal
- wie: organisatie of omstander, naam en (idealiter) telefoonnummer
- hoe: hoe is melding binnengekomen
- wanneer: datum van melding
- waarom: naar aanleiding waarvan is melding binnengekomen

3 Stel vragen aan de melder over het signaal zoals:

- Vraag of mevrouw de deur uitkomt of zelf weg mag gaan?
Is het antwoord nee, stel dan de volgende vragen zoals:

- Hoe lang bestaat deze situatie?
- Waar is haar man (nu)? Wanneer komt deze thuis?
- Zijn er kinderen? Zo ja; van welke leeftijd ongeveer?
- Spreekt mevrouw Nederlands?
- Is er sprake van fysieke mishandeling?
- Wonen de vrouw / het echtpaar bij (schoon)familie?
- Wanneer mag mevrouw wel naar buiten en wanneer niet?
- Waar mag mevrouw wel naar toe?
- Heeft mevrouw familie en vertrouwenspersonen in Nederland?

Is het antwoord ja, dan is er geen sprake van onder dwang geïsoleerde / opgesloten verborgen vrouw maar kan mevrouw wel hulp nodig hebben.

Als er sprake is van een opgesloten verborgen vrouw, zijn er twee opties:

- De situatie is acuut en de vrouw wil weg. Bel dan meteen Veilig Thuis. tel:
- Bij een gevaarlijke of dreigende situatie 112

Is de situatie niet acuut, registreer dan de gegevens van vrouw en geef deze door aan de deskundige zoals afgesproken in het wijkteam.

Colofon

Opdrachtgever	Gemeente Den Haag, Dienst Onderwijs, Cultuur en Welzijn, Afdeling Participatie
Auteurs	Mr. drs. L.F Drost Drs. E. Smits van Waesberghe V. Los MSc
Met medewerking van Omslag Uitgave	T. Jibodh Ontwerppartners, Breda Verwey-Jonker Instituut Kromme Nieuwegracht 6 3512 HG Utrecht T (030) 230 07 99 E secr@verwey-jonker.nl I www.verwey-jonker.nl

De publicatie kan gedownload en/of besteld worden via onze website:
<http://www.verwey-jonker.nl>.

ISBN 978 90 5830 689 0

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2015. Eerste druk.
Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut.
Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.
The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute.
Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

Het is nauwelijks voor te stellen, maar ook in Nederland gaan achter gesloten gordijnen zogenoemde ‘verborgen vrouwen’ schuil. Vrouwen die door de partner en/of (schoon)familie gedwongen worden om geïsoleerd van anderen te leven. Als er wel contact is met de buitenwereld, gebeurt dit onder strikte controle. Door middel van psychische intimidatie of zelfs fysiek geweld worden de vrouwen onder de duim gehouden. Hierdoor zijn zij niet of nauwelijks zichtbaar voor de hulpverlening en politie, en ze weten ook zelf de weg daarheen nauwelijks te vinden. Dit rapport richt zich op de problematiek van verborgen vrouwen in Den Haag. Zo geven wij een schatting van de omvang van het aantal verborgen vrouwen in de Hofstad, maar gaan wij ook dieper in op hun kenmerken, hulpbehoeften, signalen en mogelijke contactmomenten met de buitenwereld. Deze bevindingen gebruiken wij vervolgens voor het formuleren van bouwstenen voor een nog te ontwikkelen plan van aanpak om de problematiek in de gemeente aan te pakken.

